

BOFIT Online
2006 No. 2

Tuuli Juurikkala, Vesa Korhonen, Simon-Erik Ollus,
Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi

Kestääkö Venäjän kasvu?

Seminaarijulkaisu:
BOFIT Venäjä-tietoisku 8.5.2006

EUROJÄRJESTELMÄ
EUROSYSTEMET

Suomen Pankki, BOFIT
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos

Suomen Pankki
BOFIT – Siirtymätalouksien tutkimuslaitos
PL 160
00101 Helsinki
Puh: 010 831 2268
Fax: 010 831 2294
bofit@bof.fi

www.bof.fi/bofit

BOFIT Online
Päätoimittaja *Jouko Rautava*

ISSN 1456-811X (online)
10.5.2006

Helsinki 2006

Tässä julkaisussa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajan omia eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin kantaa.

Sisällys

Tiivistelmä.....	3
Venäjä maailmantaloudessa.....	4
Perässähiittäminen mahdollistaa nopeamman kasvun.....	4
Venäjän pidemmän aikavälin kehitykseen liittyy suuria haasteita	6
Venäjä on entinen supervalta	8
Venäjän makrotalous ja tulevaisuuden näkymät	10
Nähtävissä talouden hidasta monipuolistumista.....	11
Inflaatio edelleen nopea	12
Vakaa finassipolitiikka.....	13
Tuonti kasvaa vientiä nopeammin	14
Talouskasvu hiipunee hieman tulevina vuosina	16
Venäjän alueet 2000-luvulla – missä ovat kasvun keskukset?	18
Tuotanto voimakkaasti keskittynyttä	18
Investointien alueellinen jakauma hieman muuttunut.....	21
Vähittäiskaupan kasvu leviämässä?.....	22
Venäjän väestö vähenee, mutta alueittaiset erot merkittäviä	24
Tuloerot suuria.....	25
Aluepolitiikan linjaukset muuttuvat.....	26
Venäjän pankkisektori – kehitys, rakenne ja uudistukset	29
Pankkisektorilla keskeinen asema Venäjän rahoitusmarkkinoilla	29
Pankkitalletukset ja –luotot kasvaneet nopeasti ja pankkien kannattavuus parantunut	29
Pankkien määrä edelleen suuri, valtionpankit keskeisessä asemassa	33
Pankkiuudistukset edenneet vähitellen	35
Ukrainan talous vuonna 2006	37
Poliittinen epävarmuus lamaannuttaa talouskehitystä tänäkin vuonna.....	37
Teräksen maailmanmarkkinahintojen lasku ja tuontienergian hinnan nousu heikentävät vaihtosuhdetta.....	39
Jääkö dollarisaation kasvu väliaikaiseksi?.....	41
Talouden monipuolista kehitystä hidastavat investointien ja toimivien instituutioiden puute ...	42
Tulevaisuuden näkymät: rakenneuudistukset ja kansainväliset suhteet avainasemassa?.....	43

Tuuli Juurikkala, Vesa Korhonen, Simon-Erik Ollus,
Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi

Kestääkö Venäjän kasvu?

Tiivistelmä

Mikä on Venäjän paino ja minkälainen toimija Venäjä on maailmantaloudessa? Miksi Venäjän talous kasvaa niin nopeasti ja onko nykyinen talouskasvu kestäväällä pohjalla? Näkyykö monia vuosia jatkunut talouskasvu Venäjän alueilla? Entä kehittyvätkö rahoitus- ja pankkisektori? Oheiset artikkelit valottavat näitä Venäjän talouskehityksen kannalta keskeisiä kysymyksiä. Viimeinen artikkeli käsittelee Ukrainan talouden keskeisiä haasteita vuonna 2006. Artikkelit perustuvat BOFIT:in ekonomistien alustuksiin Venäjä-tietoiskuussa Helsingissä 8.5.2006.

Asiasanat: Venäjä, maailmantalous, talouskasvu, aluetalous, rahamarkkinat, pankkisektori

Pekka Sutela

Venäjä maailmantaloudessa

Keskustelu maailman taloudellisen painopisteen muuttumisesta valtasi laajemman julkisuuden vuonna 2003, kun tutkimustoiminnastaankin arvostettu investointipankki Goldman Sachs julkaisi raporttinsa BRIC-maista. Raportin mukaan Brasilia, Venäjä, Intia ja Kiina olivat nousemassa maailman kuuden suurimman talousmahdin joukkoon. Nykyisistä suur-talouksista kärkisijoille jäisivät vain Yhdysvallat ja Japani. Euroopan suurimmat maat putoisivat kärjen joukosta.

Taloustutkijoiden kyky pitkän aikavälin ennakkointiin on toistaiseksi osoittautunut varsin heikoksi. Vuosikymmeniä sitten ennusteltiin, että ensiksi Neuvostoliitto ja sitten Japani ottaisi Yhdysvaltain paikan maailman suurimpana taloutena. Voidaanko nykyisiin ennusteisiin luottaa sen paremmin?

Vastausta haarukoitaessa on hyväksyttävä muutamia lähtökohtia. Ensimmäinen on, ettei historia anna mitään syytä, miksi suurimpien talousalueiden luettelo olisi vuosisadan puolivälissä sama kuin sen alkaessa. Aaltoliikettä – suhteellista nousua ja laskua - on ollut ennenkin. Absoluuttisen tulotason lasku on sen sijaan ollut verrattomasti harvinaisempaa. Käytävissä olevat tilastolliset arviot eivät ehkä anna lujaa pohjaa ehdottomaan vastaukseen. Mutta varmaa on, ettei maailma ole lopettanut muuttumistaan.

Nykyaikainen kasvuteoria tarjoaa haarukoinnin toisen lähtökohdan. Hyvin toimivat taloudet tuottavat korkean tulo- ja hyvinvoinnin tason. Ne ovat tehokkaita ja kilpailukykyisiä, yleisesti ottaen ja karkeana keskiarvona ne toimivat teknologisella rajalla. Tällöin teknologia ymmärretään tuotantofunktio tarkastelujen mukaisesti laveasti: siihen kuuluu kaikki se, mikä määrää, kuinka tuotantopanokset voidaan muuntaa tuotoksiksi. Kyse ei siis ole pelkästään teknologiasta sanan insinööritieteellisessä mielessä, vaan siihen kuuluu myös aineellisen ja henkisen pääoman laatu, tieto-taito, organisointitavat, markkinoiden toimivuus jne. Yksi sana kattaa tavattoman määrän oleellisia ulottuvuuksia. Yksikään maa ei voi olla maailman paras niissä kaikissa. Silti on perusteltua jakaa taloudet tehokkaisiin ja niihin muihin.

Keskeisintä on ymmärtää, että ne taloudet, jotka jo toimivat teknologisella rajalla, voivat kohottaa tuottavuuttaan vain siinä mitassa, jossa koko maailman teknologia edistyy. Vaikka läpimurtoja ja mullistuksia tapahtuukin, keskimäärin teknologia edistyy hitaasti, kuten erilaiset kokonaistuottavuuden – teknologian tason mittarin – arviot osoittavat. Siksi edistyneimmät taloudet kasvavat vain hitaasti. Suhteessa maailman yleiseen tilaan ne ovat jo saapuneet perille. Yritämme kyllä kehittää uusia teknologioita ja omaksua muualta sitä mitä meillä ei vielä ole, mutta tämä on väistämättä hidasta, epävarmaa ja kustannuksesta. Olla maailman kilpailukykyisin talous merkitsee väistämättä hidasta kasvua. Avata uraa umpihankeen ei merkitse olla vapaa. Se merkitsee olla hitauteen ja eksymisen riskiin sidottu.

Perässähihtäminen mahdollistaa nopeamman kasvun

Toinen on perässähihtäjän asema. Sen on mahdollista edistyä nopeammin omaksumalla muualta parempia tekniikoita, tieto-taitoja, organisointi- ja toimintatapoja. Tähän kiinnittämiseen toki tarvitaan sekä halu että kyky. Kumpikaan ei ole itsestään selvä. Maailmassa

on suuri joukko yhteiskuntia, jotka ovat juuttuneet tutkijoiden huonoksi institutionaaliseksi tasapainoksi kutsumaan tilaan.

Kahtiajako teknologisella rajalla eläviin ja sen alapuolella oleviin talouksiin on kärkeä yksinkertaistus. Mutta silti yksinkertaistus kantaa: parhaiten toimivat taloudet kasvavat hitaasti. Huonosti toimivat taloudet voivat kasvaa nopeasti, mutta se ei ole automaattista.

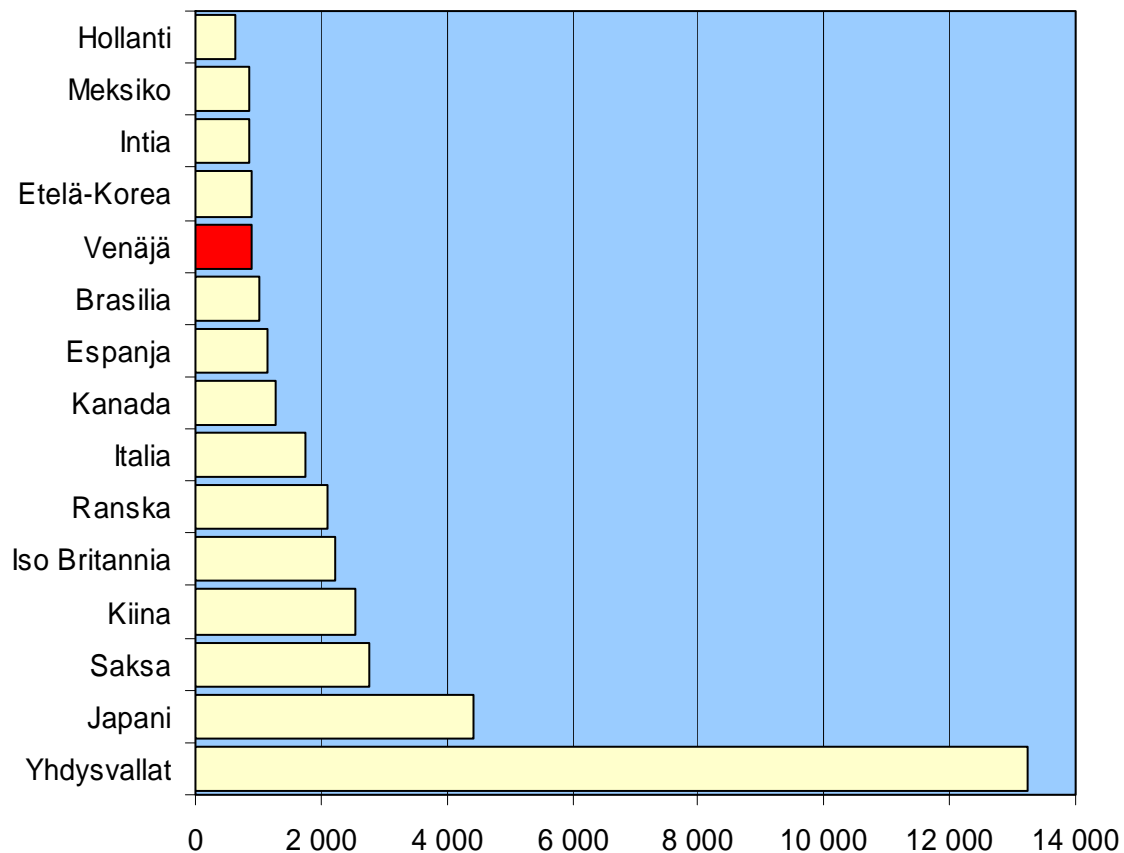
Kasvu ei kerro siitä, että talous toimii hyvin. Se kertoo, että talous toimii tänä vuonna paremmin kuin edellisenä. Tämä on kaikessa yksinkertaisuudessaan Kiinan, Intian ja Venäjän nopean kasvun salaisuus.

Tähän liittyy tarkastelun kolmas lähtökohta. Vaurauteen tuntuu kuuluvan väestön hidas kasvu, sen vanhentuminen ja tulevaisuudessa ilmeisesti supistuminenkin. Vaikka joi-tain syitä onkin helppo luetella, emme varmaankaan ymmärrä pohjiaan myöten, miksi lapset ovat inferiorisia hyödykkeitä, joiden kysyntä supistuu tulotason noustessa. Joka tapauksessa vaurastuminen johtaa työvoiman määrän supistumiseen, ainakin sellaisissa maissa, jotka eivät Yhdysvaltain tavoin ole suhteellisen avoimia maahanmuutolle ja myös mahdollisten maahanmuuttajien tavoittelemia. Tässä on suuri kysymysmerkki Euroopan maille, mutta myös Venäjälle ja - viimeistään parin vuosikymmenen päästä – Kiinalle.

Neljäntenä lähtökohtana on muistettava, että maitten kokojen vertailun on tapahduttava samassa valuutassa. Kehittyvien talouksien valuutat ovat säännönmukaisesti aliarvostettuja. Tämä liittyy niin avointen ja suljettujen sektoreiden tuottavuuseroihin kuin pääomaliikkeisiin. Ajan myötä ruplat, juanit ja rupiat vahvistuvat, vähintäänkin reaalisesti. Vaikka talouspolitiikan tekijät haluaisivatkin jarruttaa hintakilpailukykyä uhkaavaa vahvistumista, siihen on vain vähän mahdollisuutta, niin kuin Venäjälläkin on viime vuosina nähty. BRIC-analyysissä Venäjän talouden koon kasvaminen perustuu pitkällä aikavälillä merkittävältä osin ruplan vahvistumiseen. Tämä on realistinen arvio, vaikka vaihtotaseen huikean ylijäämän – ruplan vahvistumisen tähänastisen perusmoottorin – voi uskoa olevan sulamassa pois kun viennin määrä ei ehkä kasva, ja keskeisten vientituotteiden hintojen nopein nousukin on ehkä takana. Aika, jolloin rupla vahvistui reaalisesti jopa kymmenen prosenttia vuodessa, lienee kuitenkin jäämässä taakse.

Kuluvan vuoden alussa Venäjä oli maailman neljänneksitoista suurin kansantalous, suurin piirtein samaa luokkaa Meksikon ja Etelä-Korean kanssa. Se näyttäisi voivan nousta maailman yhdenneksitoista suurimmaksi vuoden loppuun mennessä. Kuinka realistista on, että maa kasvaisi muutamassa vuosikymmenessä suuremmaksi kuin Saksa, Ranska ja Britannia?

Kuva 1.1 Maailman 15 suurinta taloutta vuonna 2006, mrd. USD

Lähde: IMF arvio vuodesta 2006

Ensimmäinen osa vastausta on, että useimmat arviot päättelevät Euroopan suurimpien talouksien tulevan lähivuosikymmeninä kasvamaan prosentin tai kahden keskimääräistä vuosittaista vauhtia. Sekin on maailman taloushistorian mittakaavassa merkittävä kasvuvauhti. Viidenkymmenen vuoden kuluttua keskimääräinen eurooppalainen saisi alhaisellakin kasvuvauhilla kaksin verroin enemmän tuloja kuin nykyiset. Ja vaatimatonkin eurooppalainen kasvu voisi merkitä, että absoluuttinen tuloero esimerkiksi pohjoisafrikkalaisiin kasvaisi entisestään. Mutta suhteellisesti Euroopan asema heikkenisi. Japani on tässä ilmiselvä vertauskohta. Maan talous ei ole juurikaan kasvanut kohta kahteen vuosikymmeneen. Silti japanilaiset ovat vauraampia kuin koskaan ennen, ja kuuluvat edelleen maailman rikkaimpiin. Muiden nopeampi kasvu ei ole muuttanut tätä.

Venäjän pidemmän aikavälin kehitykseen liittyy suuria haasteita

Toisaalta Venäjänkin pidemmän aikavälin kehitykseen liittyy suuria kysymysmerkkejä ja haasteita. Tässä otetaan niistä esille vain muutamia.

- (1) Vuosikymmenen alussa maan öljyn tuotanto kasvoi 1990-luvun romahduksen jälkeen lähes kymmenen prosenttia vuodessa. Silti ollaan edelleen vuosien 1987–

1988 huipun alapuolella, ja viime vuonna kasvu hidastui 2,2 prosenttiin. Johtuiko tämä sellaisista tilapäisiksi toivotuista tekijöistä kuin Jukos-jupakka ja alan kohtuuttomaksi kohonnut verotus? Vai onko kyse siitä, että Venäjä olisi saavuttamassa öljyntuotannon tason, jolta ei pystytä etenemään, ei ainakaan ilman erittäin huomattavia investointeja? Optimistisetkin Venäjän öljyntuotannon vuosikasvua koskevat ennusteet ovat viiden prosentin tasossa. Ei voi pitää itsestään selvänä, että ne toteutuvat. Samalla energian kotimainen kulutus lisääntyy. Viennin määrät voivat hyvinkin laskea. Tällä on merkittävä vaikutus kansainvälisiin öljymarkkinoihin. Vuosina 1999–2004 Venäjä nimittäin tuotti lähes puolet maailman öljyntuotannon lisäyksestä. Nyt tämä panos olisi jäämässä pois.

Virallisen ennusteen mukaan myös maakaasun vientimäärä supistuu tänä ja ensi vuonna. Näyttääkin, että Venäjä pystyy lähivuosina pitämään kiinni vientisitoumuksistaan vain lisäämällä rajusti omaa kaasun tuontiaan Keski-Aasiasta. Ja jos kaasun tuotanto lisääntyisi, mutta kaukaisissa Aasian puolen alueissa, Euroopan tuontitarpeen tyydyttäminen ei helpottuisi: kaasulla ei ole maailmanlaajuisia markkinoita.

Ongelma saattaisi ratketa, jos Venäjä pystyisi kohentamaan dramaattisesti energiatehokkuuttaan. Toistaiseksi tästä ei ole merkkejä. Kaasun keinotekoisien alhainen kotimainen hinta ja koko sektorin tehoton toiminta varoittavat liiallisesta optimismista. Kaasu on Venäjän ainoa merkittävä tuotannonala, jossa yksikkötyökustannukset ovat paisuneet vuoden 1998 kriisin jälkeen.

- (2) Energia tuottaa lähes 2/3 vientituloista, ehkä vajaat puolet budjettituloista ja ainakin viidenneksen kokonaistuotannosta, mutta välittömästi vain 1-2 prosenttia työpaikoista. Suuren väkilukunsa vuoksi Venäjältä ei voi koskaan tulla öljyvaltio siinä äärimmäisessä muodossa, joka vallitsee Persian lahden rannoilla. Maassa onkin tapahtunut huikea rakennemuutos viimeisten parin vuosikymmenen aikana. Otamme aivan liian helposti itsestään selvänä sen, että Venäjälläkin on kauppvoja, kahviloita, ravintoloita, matkatoimistoja, huoltoasemia, konsulttiyrityksiä, pankkeja, muotisuunnittelijoita ja nörttejä. Ne kuuluvat itsestään selvänä osana nyky-aikaiseen yhteiskuntaan. Mutta ei niitä Neuvostoliitossa juurikaan ollut.

Samalla tavalla kuin työpaikkojen rakenne on uudistunut, myös monet venäläiset kotimarkkinayritykset ovat pystyneet valtaamaan teollisten tuotteiden markkinoita. Tätäkään ei pidä unohtaa. Mutta toinen puoli on yhtä selvä: uusia korkean jalostusasteen teollisia tai palveluihin perustuvia vientituotteita ei ole ilmaantunut. Se kuitenkin on rakennemuutoksen ja kilpailukyvyn lopullinen mittari. Pelkän energian varassa Venäjä ei voi kasvaa nopeasti, eikä levittää hyvinvointia laajalti kansan keskuuteen. Tässä testissä Venäjä on toistaiseksi epäonnistunut tyystin. Ellei tilanne muutu, kotimaisia työpaikkoja on suojeltava keinolla tai toisella, olttiin sitten WTO:n jäsen tai ei. Näin Venäjältä puuttuisi kyky ja sen myötä halukin hyötyä perässähihtäjän edusta.

Asian toinen puoli on, että raaka-aineista olisi saatava irti rajusti enemmän arvoa kuin nyt. Sataviisikymmentä vuotta sitten Suomi vei polttopuuta, nyt muun muassa (tosin tuodusta) puuraaka-aineesta uistimia: maalattuja puupalasia joihin on kiinnitetty koukkuja. Halkojen ja uistinten kilohinnan ero on valtaisa. Venäjän öljytuottajat etenevät nyt varovaisin askelin arvonlisäyksen tikkailloilla kohti loppukäyttäjää, mutta vasta alku on nähty. Öljyn jalostaminen on jo kypsä toimiala. Kuinka todennäköistä on, että juuri Gazprom pystyisi tekemään maakaasusta kor-

kean jalostusasteen tuotteiden raaka-aineen? Toisaalta keskustelu hiilivetyjen jälkeisestä energiaturvaisuudesta on Venäjällä tuskin alkanutkaan.

- (3) Meneillään oleva rakennemuutos tuottaa suuria sopeutumisongelmia. Moskovan ja Pietarin rakennusbuumi venyttävät kunnallistekniikan ja esimerkiksi sähkön saatavuuden ääri rajoilleen. Monissa muissa paikoissa selvitetään infrastruktuurin kunnossa pitämisen mahdollisuuksia. Aloittaiset ja alueelliset tuloerot ovat erittäin suuria. Nuoren juppisukupolven vastapainona on pikkupaikkojen ja lähiöiden syrjäytyneet, jotka ovat ilmeinen yhteiskunnallinen riski.
- (4) Tämä sattuu yhteen sen kanssa, että lukuisat pitkän aikavälin rappeutumisilmiöt eivät hellitä. Vaikka keskimääräinen kulutustaso kohenee nopeasti, miesten odotettavissa oleva elinikä ei nouse. Luku- ja kirjoitustaito ei näyttäisi olevan uhanalainen, mutta koulutus- ja tutkimusjärjestelmä, maan perinteinen ylpeys, selviytyy heikosti kansainvälisissä vertailuissa. Pääomakanta on suurelta osin entistä vanhempaa, vaikka tilastojen käyttökelpoisuus on tässä kyseenalainen. Tätä lueteloa voisi jatkaa pitkään.
- (5) Venäjän pitkän aikavälin väestömuutos on poikkeuksellisen hälyttävä. 18-vuotiaat ikäluokat, jotka tulevat työmarkkinoille, jatkokoulutukseen ja asepalveluun, ovat kohta kooltaan vain puolet totutusta. Kuinka sopeutuminen tapahtuu? Väestö supistuu lähes miljoonalla vuodessa, ja keskittyy Euroopan puoleisiin osiin. Muutama vuosikymmenen päästä Turkki, ei Venäjä, voi olla maanosan suurin kansakunta. Emme tiedä, kuinka nykyaikaisen yhteiskunnan sopeutuminen väestöön, joka ei vain vanhene, vaan myös supistuu, ehkä voimakkaastikin, tapahtuu, koska sitä ei ole koskaan ennen tapahtunut rauhan aikana. Venäjällä muutos on rajua, ja se sattuu yhteen edellä lyhyesti luonnehdittujen muiden haasteiden kanssa.

Venäjä on entinen supervalta

Jos keskittyy vain tämänkaltaisiin tulevaisuuden uhkiin – ja muitakin voitaisiin luetella – päätyy varsin varovaiseen näkemykseen Venäjän talouden pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Monet uhkista ovat yhteisiä useille muillekin maille. Venäjä onkin monessa suhteessa normaali maa, samankaltainen kuin useat alemman keskitason tulotason raaka-aineentuottajamaat. Mutta jokainen maa on samalla ainutlaatuinen omalla tavallaan. Venäjän ainutlaatuisuus on yhtäältä geologiassa: sen luonnonvarat ovat vertaansa vailla. Se on myös maantieteessä: se on ainoa maa joka sijaitsee sekä Keski-Euroopassa että Kauko-idässäkin, yhtä lailla napajäiden äärellä kuin Keski-Aasian porteillakin. Ja totta kai Venäjän ainutlaatuisuus on historiassa: se on ainoa normaali maa joka on entinen supervalta.

Sillä, että Venäjä on entinen supervalta, on monenlaisia seuraamuksia. Yksi niistä on tulotasoon nähden poikkeuksellisen hyvin koulutettu väestö, ja edelleen olemassa olevat etulinjan tutkimuksen osat. Yksi seuraamus on monenlainen tuotannon ja muu kapasiteetti, jota ei enää tarvita. Olla entinen suurvalta on myös psykologin ja poliittisten perinteiden asia. Siihen liittyy myös nyky-Venäjän perustavaa laatua oleva ristiriita, kun samaan aikaan pyritään keskusjohtoisempaan poliittiseen järjestelmään ja normaalimpaan markkinatalouteen. Tämän ristiriidan on jossain vaiheessa ratkettava, suuntaan tai toiseen. Se osaltaan ratkoo, millainen Venäjän asema kansainvälisessä yhteisössä tulee olemaan.

Mutta suunnatessaan kohti tulevaisuuttaan, ilmeisestikin jokseenkin vakaisissa poliittisissa oloissa, Venäjällä on myös etuja, joita ei saa unohtaa. Väestö, joka on suurelta osin ja keskimäärin hyvin koulutettu, keskiluokkaistumiseen suuntautuva ja oikein motivoituna hyvin työskentelevä, on yksi niistä. Osa Venäjältä periytyvästä teollisesta ja tutkimuksen voimavarasta on myös etu. Maassa vallitsee yllättävän laajasti jaettu perustavaa laatua oleva poliittinen yhteisymmärrys. Se, että latinalaisamerikkalaisen tapainen tuhoisa populismi on pystytty välttämään, on osoitus siitä. Ja perusasia on, että myötä- ja vastoinkäymisistä huolimatta maan talous toimii nyt entistä paremmin. Sehän on taloudellisen kasvun perustekijä.

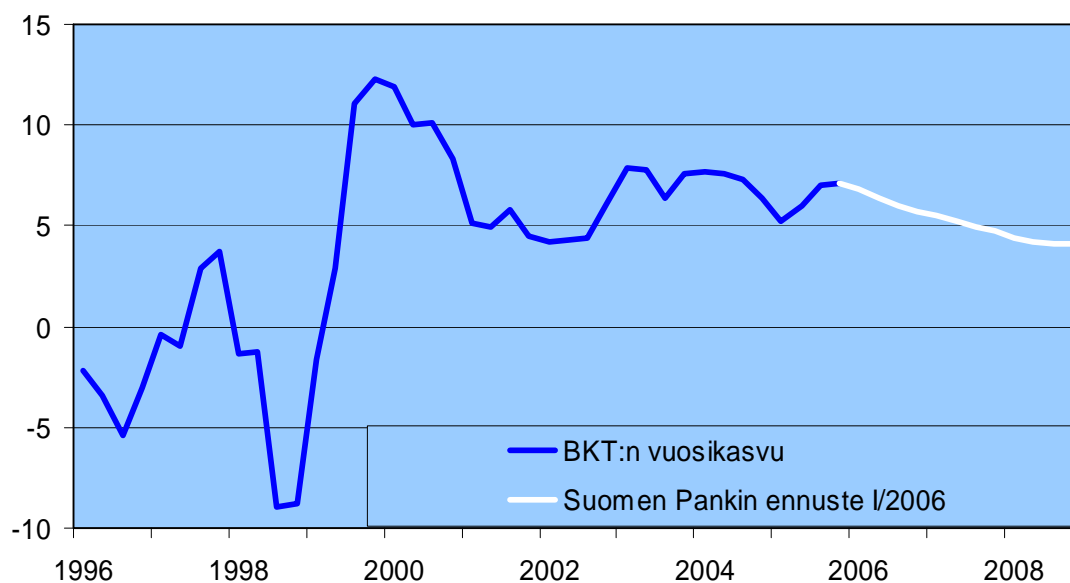
Simon-Erik Ollus

Venäjän makrotalous ja tulevaisuuden näkymät

Venäjän talouskasvu on ollut nopeaa koko 2000-luvun ajan, ja bruttokansantuote on kasvanut keskimäärin yli 6 % vuodessa vuosina 2000–2005. Nopeaa talouskasvua ovat ylläpitäneet öljyn tuotannon nopea kasvu, öljyn noussut maailmanmarkkinahinta sekä vuonna 1998 devalvoidun ruplan tuoma kotimaisen teollisuuden parantunut hintakilpailukyky. Lisäksi talouspolitiikka sekä instituutioiden kehittyminen ovat edistäneet kasvua. Viime vuosina myös kulutuksen voimakas kasvu on edesauttanut talouskasvua.

Vuonna 2005 Venäjän öljyntuotannon ja raakaöljyn viennin määrän kasvu pysähtyivät, mutta talouskasvu jatkui edelleen ripeänä, mikä johtui ennen kaikkea raakaöljyn ennennäkemättömän korkeasta hinnasta sekä kulutusvetoisten tuotantoalojen kasvusta. Öljyn hinnan pysyessä korkealla ja kotitalouksien kulutuksen voimakkaan kasvun jatkuessa, Suomen Pankin talven 2006 Venäjä-ennusteessa¹ talouskasvun arvioidaan jatkuvan nopeana kuluvana vuonna. Öljyn hinnan laskiessa talouskasvun arvioidaan hieman hidastuvan tulevina vuosina.²

Kuva 2.1 Venäjän BKT:n kasvu 1996–2008; %-muutos vuotta aiemmasta

Lähteet: Rosstat 1996–2005, Suomen Pankki 2006–2008

¹ Suomen Pankin Venäjä-ennuste julkaistiin helmikuussa 2006 ja löytyy sivuilta:

<http://www.bof.fi/bofit/fin/5ennuste//index.stm>

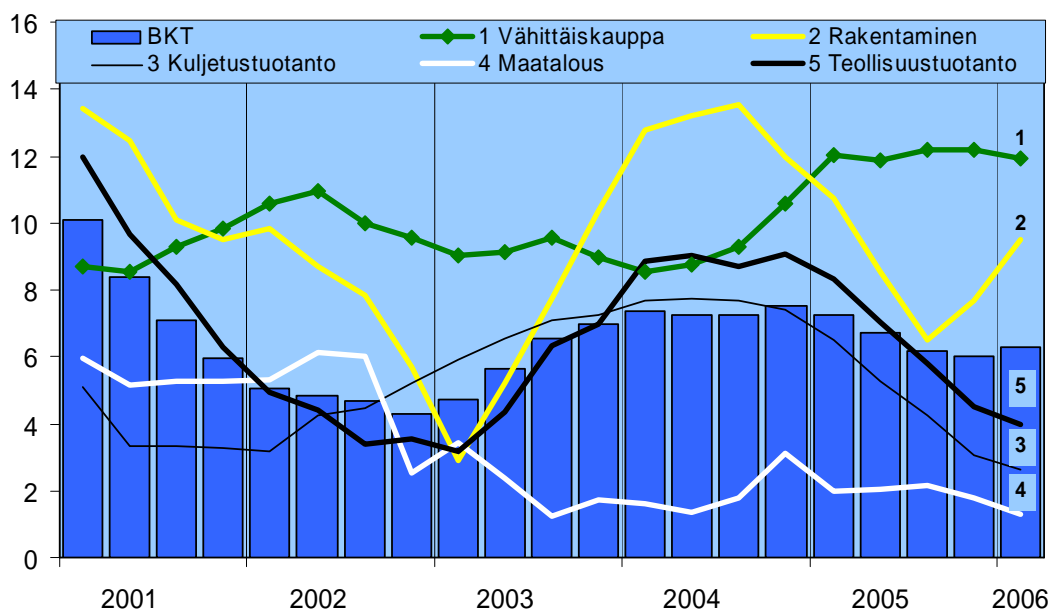
² Suomen Pankin talven 2006 Venäjä-ennusteessa oletetaan kesän 2006 jälkeen öljyn hinnan laskevan hitaasti aina vuoteen 2008 saakka. Öljyn hinta on kevään 2006 aikana kuitenkin pysynyt ennustetta korkeammalla tasolla. Jos öljyn hinta pysyy nykyisellä tai nousee jopa korkeammalle tasolle, niin talven 2006 ennusteen BKT:n kasvuluvut ovat liian pessimistisiä.

Nähtävissä talouden hidasta monipuolistumista

Venäjä on vuosina 1998–2005 onnistunut lisäämään raakaöljyn tuotantoaan keskimäärin 6 % vuodessa ja vientiään 11 % vuodessa. Venäjän öljynviennin kasvu vastasi puolta maailman öljyntarjonnan lisäyksestä vuosina 1998–2004. Vuodesta 1998 öljyn maailmanmarkkinahinta on yli viisinkertaistunut ja Venäjältä on tullut maailman toiseksi suurin öljyntuottaja. Öljyn tuotannon ja viennin vaikutus Venäjän talouskasvuun on kiistaton.

Öljyn tuotanto olikin pitkään se osa tuotantoa, joka veti talouskasvua, mutta viime vuosina on ollut selkeästi nähtävissä talouden hidasta monipuolistumista. Kaivannaistuotanto (ml. öljyntuotanto) kasvoi vuoden 2005 aikana vain alle 2 %, kun vielä vuotta aiemmin kasvu oli 8 %. Kaivannaistuotannon kasvun merkittävä hidastuminen johtuukin pääosin öljyn tuotannon kasvun hiipumisesta vuoden 2005 alussa. Sen sijaan kulutusjohtoiset tuotantoalat, erityisesti vähittäiskauppa, rakentaminen ja tehdasteollisuus kasvoivat huomattavan nopeasti, mikä osaltaan ylläpiti riipeitä talouskasvua viime vuonna.

Kuva 2.2 Venäjän keskeisten tuotantoalojen kasvu 2001–2006, neljän vuosineljänneksen liukuva keskiarvo, %-muutos vuotta aiemmasta

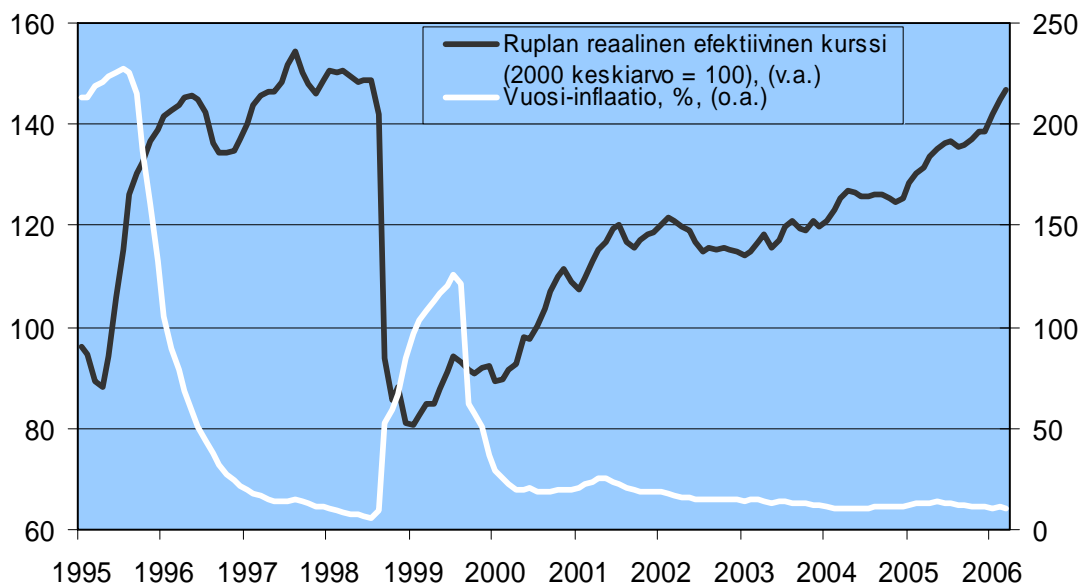
Lähde: Rosstat

Kotitalouksien kulutus on kasvanut 2000-luvulla keskimäärin hieman yli 9 % vuodessa ja kasvu kiihtyi vuosina 2004 ja 2005 yli 11 prosenttiin. Kehitys näkyy mm. vähittäiskaupan kukoistuksessa ja ulkomaalaisten vähittäiskauppajättien viimeaikaisessa mairinnousussa Venäjälle. Kehitys ennakoii myös talouden vähittäistä monipuolistumista ja öljyntuotannon kasvun suoran vaikutuksen heikentymistä talouskasvuun.

Inflaatio edelleen nopea

Vuoden 1998 ruplan devalvointi laski puolella ruplan reaalin kurssin arvoa, mikä paransi merkittävästi kotimaisen teollisuuden hintakilpailukykyä. Rupla on nyt vahvistunut reaalisesti noin devalvaatiota edeltävälle tasolle. Talouspolitiikassa keskustellaankin nyt paljonko rupla voi vielä voimistua ennen kuin se merkittävästi syö kotimaisen teollisuuden kilpailukykyä. Venäjä on rahapolitiikassaan pyrkinyt ensisijaisesti pitämään ruplan nimelliskurssin vakaana. Inflaation hillitseminen on silloin ollut vaikeata, erityisesti suurten valuuttatulojen virratessa maahan. Inflaatio ei ole vaimentunut enää viime vuosina merkittävästi, vaan se on pysynyt yli 10 prosentin tasolla. Vuonna 2005 kuluttajahinnat nousivat 10,9 %, mikä on huomattavasti Venäjän keskeisiä kauppakumppaneita ja muita suuria kehittyviä maita nopeampi inflaatiotasoa.

Kuva 2.3 Venäjän inflaatio ja ruplan reaali kurssi 1995–2006*

* maaliskuu 2006

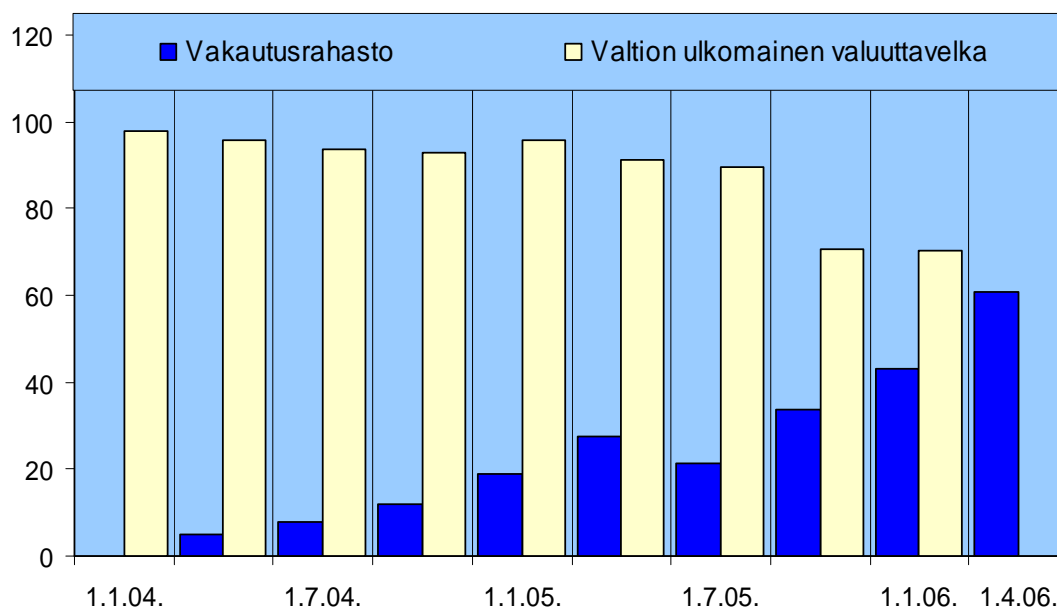
Lähteet: Rosstat ja Venäjän talousministeriö

Viime vuonna ja tämän vuoden alkupuolella inflaatiota pitivät yllä suuret valuuttatulot, säännösteltyjen hintojen nosto sekä bensiinin ja tiettyjen elintarvikkeiden nopeasti nousseet hinnat. Ruplan reaali valuuttakurssi vahvistui 10,5 % viime vuonna ja Suomen Pankin Venäjä-ennusteessa kurssin oletetaan vahvistuvan edelleen samaan tahtiin kuluvana vuonna suurten öljyn vientitulojen johdosta. Ennusteessa öljyn hinnan oletetaan laskevan kesän 2006 jälkeen maltillisesti, mikä myös hidastaisi valuuttatulojen kasvua ja sitä kautta inflaatiota, jolloin myös reaalkurssin vahvistuminen hidastuisi.

Vakaa finanssipolitiikka

Finanssipolitiikka on pysynyt kireänä ja valtiontalous on ollut ylijäämäinen koko 2000-luvun ajan, mikä on tukenut talouskasvua. Valtio on siirtänyt merkittävän osan öljyalalta perittävistä verotuloista vakautusrahastoon ja lyhentänyt valtion velkaa huomattavasti suunniteltua nopeammin. Lisäksi valtio suunnittelee uuden investointirahaston perustamista. Vakautusrahasto on lisännyt liikkumatilaa finanssipolitiikassa. Huhtikuun alussa 2006 vakautusrahaston koko oli jo noin 1 700 miljardia ruplaa, eli 50 miljardia euroa. Tämä vastasi vajaata 8 % BKT:stä tai noin viittä kuudesosaa Venäjän valtion ulkomaisesta velkakanasta. Venäjä käy myös neuvotteluita Pariisin klubin kanssa 10 miljardin euron lainaerän ennenaikaisesta lyhentämisestä vielä vuoden 2006 aikana. Venäjän finanssiministeriö ennustaa vakautusrahaston kasvavan edelleen noin 13 prosenttiin BKT:stä vuoden 2008 loppuun mennessä, jos varoja ei merkittävästi käytetä. Valtion vakaa finanssipolitiikka onkin parantanut merkittävästi Venäjän kansainvälistä luottokelpoisuutta. Viime vuonna kaikki keskeiset luottoluokituslaitokset nostivat Venäjän valtion luottoluokitusta ja venäläisten velkakirjojen tuottoero riskittöminä pidettyihin velkakirjoihin on pienentynyt merkittävästi viime vuosina.

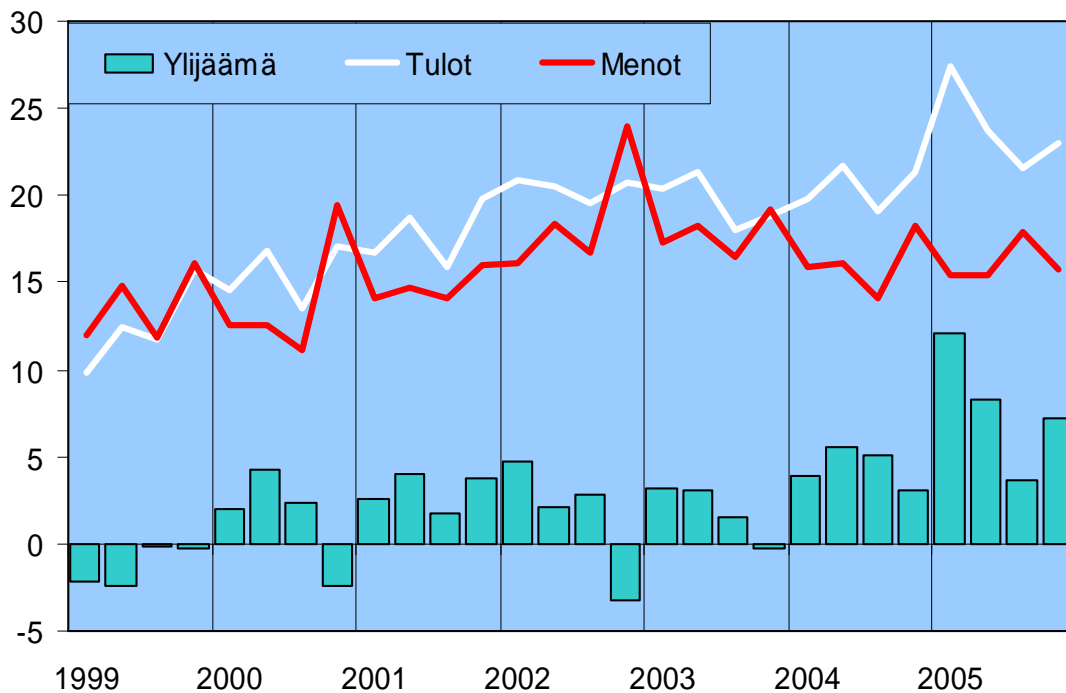
Kuva 2.4 Vakautusrahasto ja Venäjän valtion ulkomainen velkakanta 2004–2006, mrd USD

Lähteet: Venäjän keskuspankki ja Finanssiministeriö

Vuoden 2006 federaatiobudjetti ennakoii ylijäämän laskevan viime vuoden noin 7 prosentista runsaaseen 3 prosenttiin kuluvana vuonna. Ylijäämän hiipuminen selittyy lähinnä olettamuksella öljyn hinnan lievästä laskusta sekä valtion tarpeella lisätä menoja ennen vuoden 2008 maaliskuussa pidettäviä presidentinvaaleja. Menot kohdistuvat keskeneräisiin rakennuudistuksiin sekä presidentti Vladimir Putinin esille nostamiin uusiin prioriteettialoihin (terveydenhoito, asuminen, koulutus ja maatalous). Menojen lisäys näkyy myös julkisen ja yksityisen kulutuksen kasvussa kuluvana ja ensi vuonna.

Kuva 2.5 Venäjän federaatiobudjetti 1999–2005, osuus BKT:stä, %

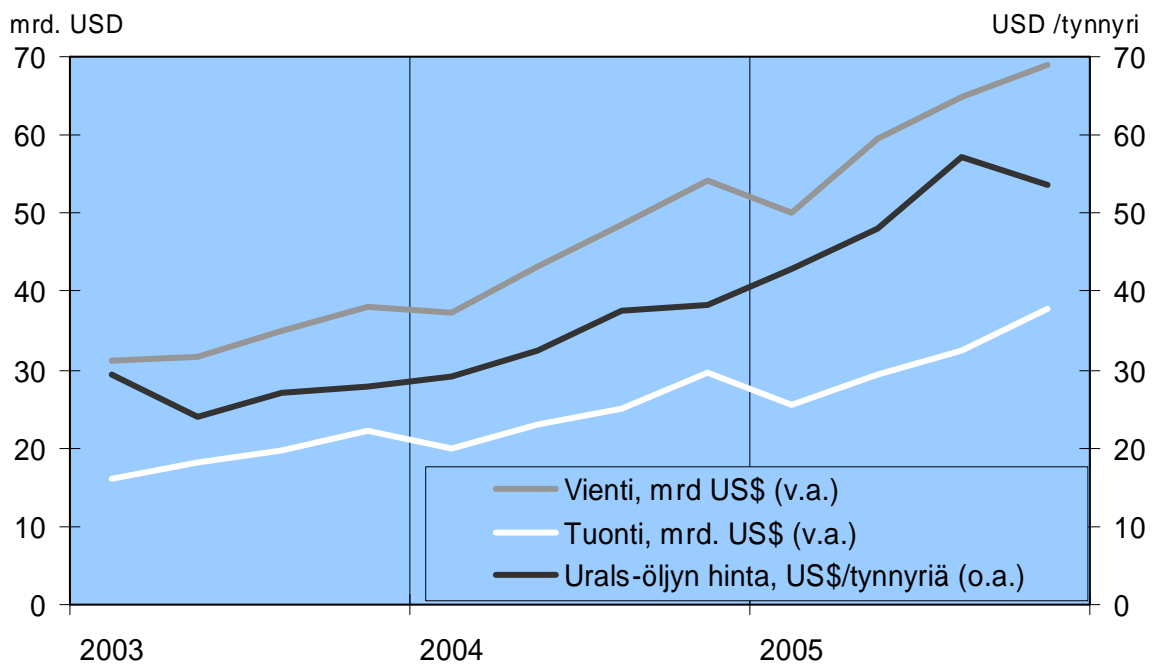
Lähde: Rosstat

Vakaa talouspolitiikka ja talouskasvu heijastuvat myös investointi-ilmapiiriin, joka on viime vuosina parantunut. Kevään 2006 aikana osakekurssit ovat saavuttaneet uusia ennätystasoja ja sijoitusten määrä Venäjällä on ollut nopeassa kasvussa. Investointien kasvu on ollut noin 10 % vuodessa koko 2000-luvun, mutta investointiaste on edelleen vajaat 20 % BKT:stä. Suomen Pankin Venäjä-ennusteissa investointien kasvun oletetaan jatkuvan. Toisaalta on otettava huomioon, että Venäjän nykyinen investointitaso on monia muita nopeasti kasvavia kehittyviä maita matalampi ja vastaa keskimääräisen EU-maan investointiastetta. Yksi edellytys talouskasvun jatkumiselle onkin investointien nopean kasvun jatkuminen.

Tuonti kasvaa vientiä nopeammin

Huolimatta öljyn tuotannon laskusta vuoden 2005 aikana ennätyskorkealle kohonnut öljyn hinta on edelleen voimakkaasti lisännyt Venäjän vientituloja, mikä on kasvattanut vaihtotaseen ylijäämää, valtiontalouden ylijäämää sekä kerrannaisvaikutusten kautta kansalaisten käytettävissä olevia tuloja ja kulutusmahdollisuuksia.

Kuva 2.6 Urals-öljyn hinta sekä Venäjän ulkomaankauppa 2003–2005 (neljännesvuosittain)

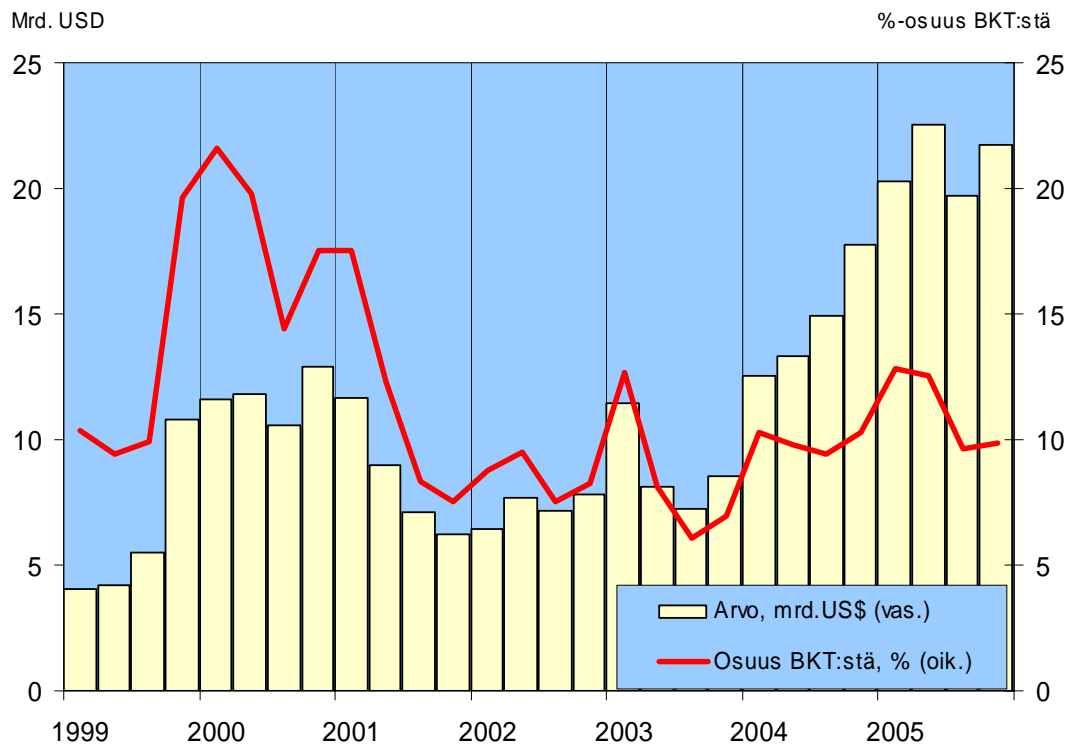

Lähteet: Venäjän keskuspankki ja talousministeriö

Viime vuonna raakaöljyn ja öljyjalosteiden osuus vientituloista oli 44 %, ja niiden viennin arvo kasvoi 44 % vuoden aikana huolimatta siitä, että niiden vientimäärä ei merkittävästi kasvanut. Keväällä 2006 edelleen kohonnut öljyn maailmanmarkkinahinta ennakoii öljytuotteiden varovaista kasvua ja ylläpitää kasvua tukevia kerrannaisvaikutuksia taloudessa vielä kuluvan vuoden aikana. Suomen Pankin ennusteissa öljyn maailmanmarkkinahinnan oletetaan laskevan hitaasti kesän 2006 jälkeen vuoteen 2008, mikä ennakoii myös hieman hidastuvaa talouskasvua tulevina vuosina.

Volyymimääräisesti Venäjän öljynviennin kasvu hidastui vuoden 2005 alussa ja laski merkittävästi koko viennin volyymin kasvua. Viennin volyymi kasvoi keskimäärin 10 % vuodessa vuosina 2000–2004, mutta vuonna 2005 kasvu hiipui noin 5,5 prosenttiin. Lisäksi ruplan reaalin vahvistuminen näyttää syövän kotimaisen teollisuuden hintakilpailukykyä, mikä laskee viennin kasvua hieman ja lisää tuontialttiutta. Myös nopea kulutuksen kasvu pitää yllä tuonnin kasvua. Suomen Pankin Venäjä-ennusteissa tuonnin nopean kasvun arvioidaan pysyvän viime vuoden tasolla, noin 16 prosentissa edelleen tänä vuonna, ja hieman vaimentuvan vuosina 2007–2008 talouskasvun hidastuessa. Lievästä hidastumisesta huolimatta tuonnin kasvuvauhti on ennusteissa edelleen nopea. Tuonnin nopean kasvun jatkuminen ennakoii myös Suomen Venäjän-viennin myönteisen kehityksen jatkumista.

Kuva 2.7 Venäjän vaihtotase 1999–2005

Lähteet: Venäjän keskuspankki ja Rosstat

Vientiä huomattavasti nopeammin kasvava tuonti ei vielä uhkaa Venäjän talouden ulkoista tasapainoa. Vaihtotaseen ylijäämä on edelleen suuri. Se oli viime vuonna yli 11 % BKT:stä. Suomen Pankin ennusteissa sen arvioidaan supistuvan noin 5 prosenttiin BKT:stä vuoden 2008 loppuun mennessä.

Taloukasvu hiipunee hieman tulevina vuosina

Venäjän BKT:n vuosikasvu oli 6,4 % vuonna 2005. Suomen Pankki ennustaa Venäjän vuoden 2006 taloukasvuksi 6,2 %, mikä vastaa hyvin muiden keskeisten ennustelaitosten kuluvan vuoden kasvuennustetta. Öljyn hinnan laskiessa taloukasvun ennustetaan alenevan 5,1 prosenttiin vuonna 2007 ja 4,2 prosenttiin vuonna 2008. Kulutuksen nopea kasvu kuitenkin vaimentaa taloukasvun hidastumista. Talouden trendikasvuksi arvioidaan Venäjä-ennusteissa noin 4 % nykyisellä tuotantorakenteella. Huomioitavaa on kuitenkin, että jos öljyn hinta pysyy pidemmän aikaa nykyisellä tasolla tai jopa nousee korkeammalle tasolle, niin Venäjän BKT tulee kasvamaan hieman Suomen Pankin talven 2006 kasvuennustetta nopeammin.³

Taloukasvua lyhyellä aikavälillä uhkaavia riskejä voisivat olla ensisijaisesti öljyn hinnan nopea lasku sekä talouspolitiikan äkillinen suunnanmuutos. Viime aikoina lisäänty-

³ Esim. IMF arvioi huhtikuussa 2006 ilmestyneessä World Economic Outlookissa Venäjän taloukasvuksi 6 % kuluvalle vuodelle ja 5,8 % ensi vuodelle. Suomen Pankkia korkeampi kasvuennuste vuodelle 2007 perustuu pitkälti korkeampaan öljyn maailmanmarkkinahinta-oletukseen.

nyt valtion sekaantuminen yrityselämään voi jatkuessaan heikentää vakaan talouspolitiikan tuloksia. Lisäksi vuoden 2008 jälkeinen aika herättää monia kysymyksiä nykyisen talouspolitiikan jatkumisesta seuraavien presidentinvaalien jälkeen ja näkyy jo nyt mm. tiettyjen velkakirjojen korkokehityksessä. Myös yllättävä epävarmuus pankkisektorilla voisi heijastua kokonaistalouden kehitykseen lyhyellä aikavälillä.

Talouden luonnonvarariippuvuus sekä negatiivinen väestökehitys muodostavat talouskasvulle merkittävät riskit pidemmällä aikavälillä. Huolimatta siitä, että tällä hetkellä talouspolitiikka pyrkii ehkäisemään ns. Hollannin-tautia mm. estämällä ruplan liiallista reaalista vahvistumista verottamalla voimakkaasti öljy-yhtiöiden vientituloja ja tukemalla tiettyjen jalostavien teollisuusalojen kehittymistä, kysymys mahdollisesta luonnonvararouksesta on oleellinen pidemmän aikavälin tarkastelussa. Venäjän vienti koostuu suurmaksi osaksi raaka-aineista ja matalasti jalostetuista tuotteista, teollisuuden jalostusaste on matala ja maan korruptiotaso vastaa muiden luonnonvaratalouksien korkeaa korruptiota-soa. Lisäksi Venäjällä väestön väheneminen on voimakasta, lähes miljoonan ihmisen vuosivauhdilla viime vuodet. Näin nopeata väestön vähenemistä ei ole ennen teollisessa valtiossa nähty. Myös sen vaikutus pidemmän aikavälin talouskasvuun jää vielä nähtäväksi.

Merja Tekoniemi

Venäjän alueet 2000-luvulla – missä ovat kasvun keskukset?

2000-luvulla Venäjän talouskasvu on ollut ripeää – BKT ja teollisuustuotanto sekä väestön tulot ovat kasvaneet ja investoinnit lisääntyneet. Venäjän seitsemässä federaatiopiirissä ja 88 alueella on kuitenkin merkittäviä eroja kehityksessä. Tämä on osittain luonnollista, kun ottaa huomioon maan maantieteellisen laajuuden, erilaiset luonnonolosuhteet, väestön sijoittumisen ja raaka-aineiden merkityksen nykyiselle kehitykselle. Osittain erot kuvastavat myös keskushallinnon aluepoliittisten toimenpiteiden epäonnistumista. Venäjällä aluepolitiikka on koko uuden Venäjän ajan hakenut muotoaan eikä ole pystynyt saavuttamaan tavoitettua supistaa alueellisia tuloeroja merkittävästi.

Tuotanto voimakkaasti keskittynyttä

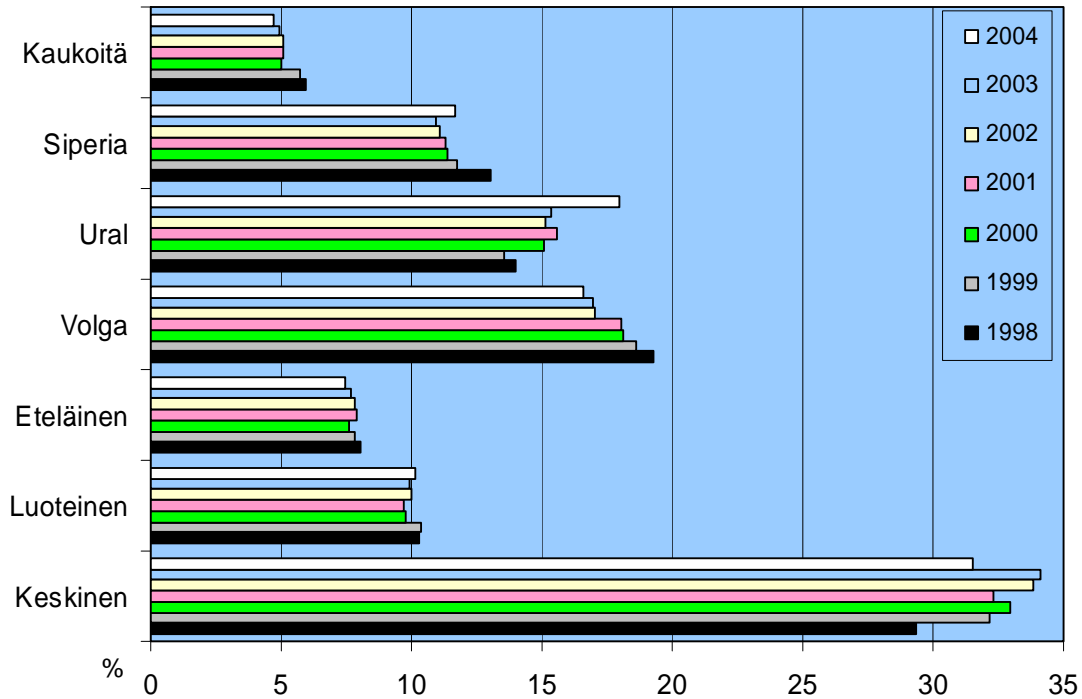
Tilastojen valossa BKT:n ja teollisuustuotannon kasvu keskittyy muutamille alueille. Talousministeriön ennakkotietojen mukaan vuonna 2005 yksittäisistä alueista tärkeimpiä olivat Moskovan kaupunki (yli viidennes koko maan alueiden yhteenlasketusta BKT:stä⁴), Hanti-Mansin autonominen alue (7 %), Moskovan alue (vajaat 5 %) ja Pietari (noin 4 %). Kun tähän lisätään 7 muuta Venäjän aluetta, joiden osuus BKT:sta on 2-3 prosentin luokkaa, voidaan todeta, että 11 aluetta tuotti yli puolet Venäjän alueiden tuottamasta BKT:sta vuonna 2005. Samojen alueiden osuus koko maan väestöstä oli kolmannes.

Federaatiopiirien osalta Rosstatin vuoden 2004 aluetuotostiedot ovat tuoreimpia. Niiden mukaan Venäjän alueiden tuottamasta BKT:sta lähes kolmannes tuotettiin Keskisessä federaatiopiirissä, 18 % Uralin ja 17 % Volgan federaatiopiireissä (kuva 3.1.). Vuosina 1998-2004 Uralin federaatiopiirin merkitys on kasvanut huomattavasti. Tämä on tapahtunut energian hintojen nousun sekä energian tuotannon ja viennin nopean kasvun seurauksena. Kasvu on tapahtunut lähinnä Volgan, Siperian ja Kaukoidän kustannuksella, joiden suhteellinen osuus maan BKT:stä on supistunut. Keskisen federaatiopiirin osuus on vaihdellut, mutta pysynyt noin kolmanneksessa. Luoteisen federaatiopiirin osuus puolestaan on ollut yllättävän tasaisesti noin 10 prosentissa, mikä vastaa sen osuutta väestöstä. (Federaatiopiirien väestöosuudet kts. taulukko 3.1.)

Teollisuustuotanto jakautuu bruttokansantuotetta tasaisemmin kolmen johtavan federaatiopiirin kesken. Keskisen, Uralin ja Volgan federaatiopiirien osuudet ovat hieman yli 20 % koko maan teollisuustuotannosta. Erityisesti Uralin federaatiopiirin merkitys on kasvanut 2000-luvulla. (kuva 3.2.)

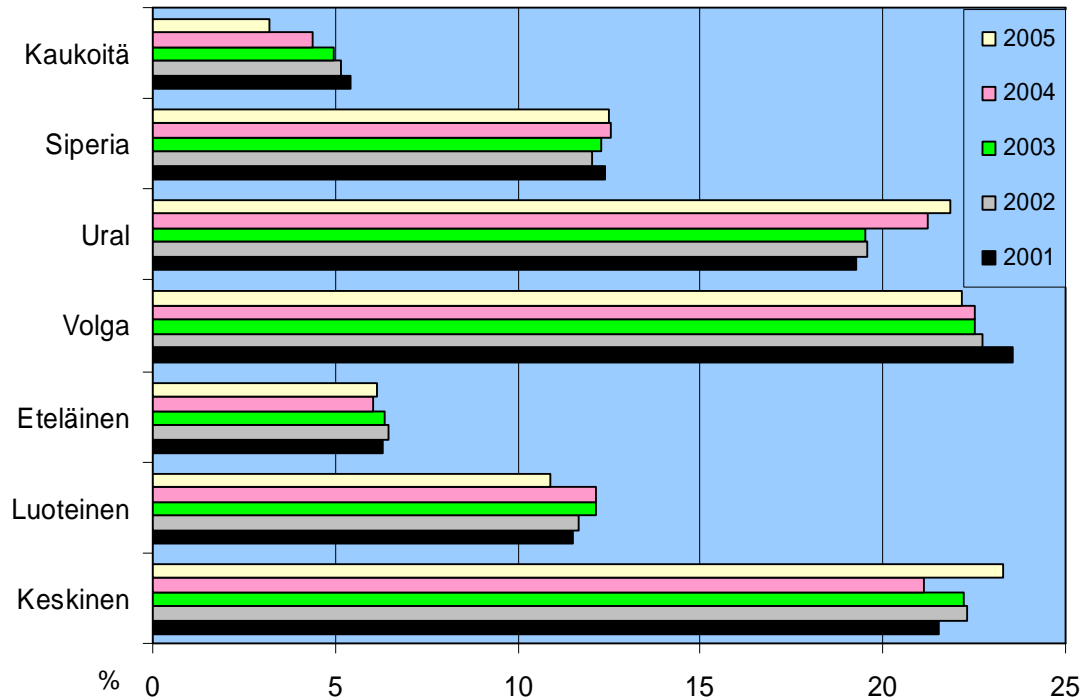
⁴ Venäjän alueiden yhteensä tuottama bruttokansantuote (aluetuotos) on tilastoissa huomattavasti pienempi kuin koko Venäjän bruttokansantuote, koska kaikkia eriä (esim. puolustus, valtionhallinto, osa pankkitoiminnasta ja ulkomaankaupasta) ei voida kohdistaa alueille. Esim. vuosina 2001-2004 alueille kohdennettu BKT oli 82-84 % koko Venäjän BKT:stä.

Kuva 3.1 Federaatiopiirien osuudet Venäjän BKT:sta, %

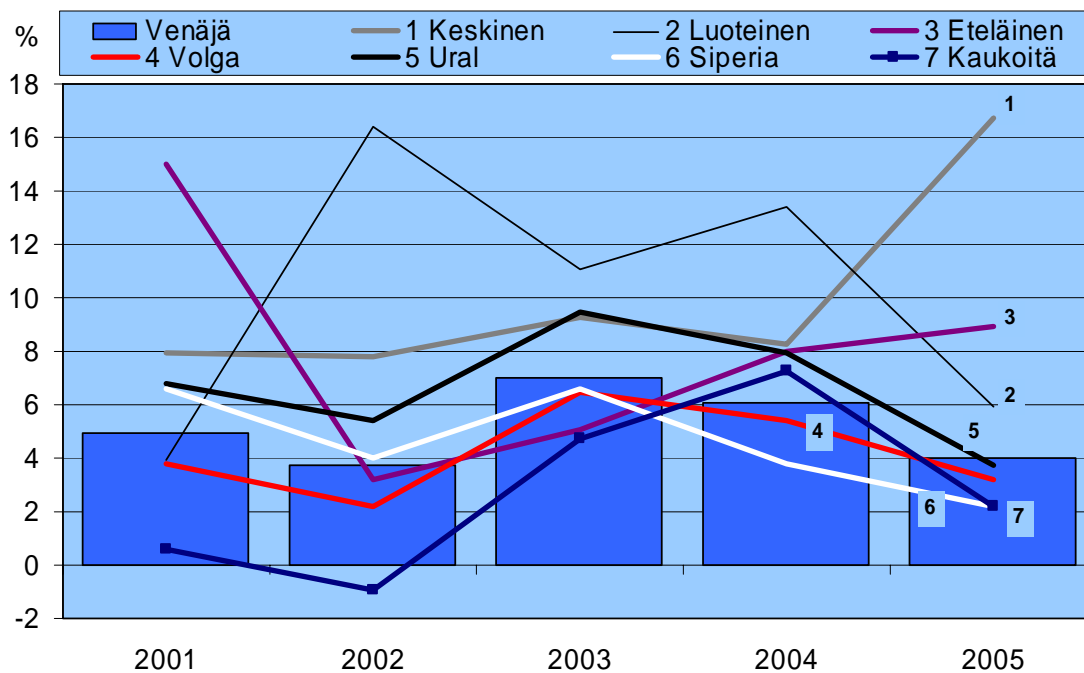
Lähde: Rosstat

Kuva 3.2 Federaatiopiirien osuudet Venäjän teollisuustuotannosta, %

Lähde: Rosstat

Kuva 3.3 Teollisuustuotannon vuosikasvu federaatiopiireittäin, %-muutos

Lähde: Rosstat

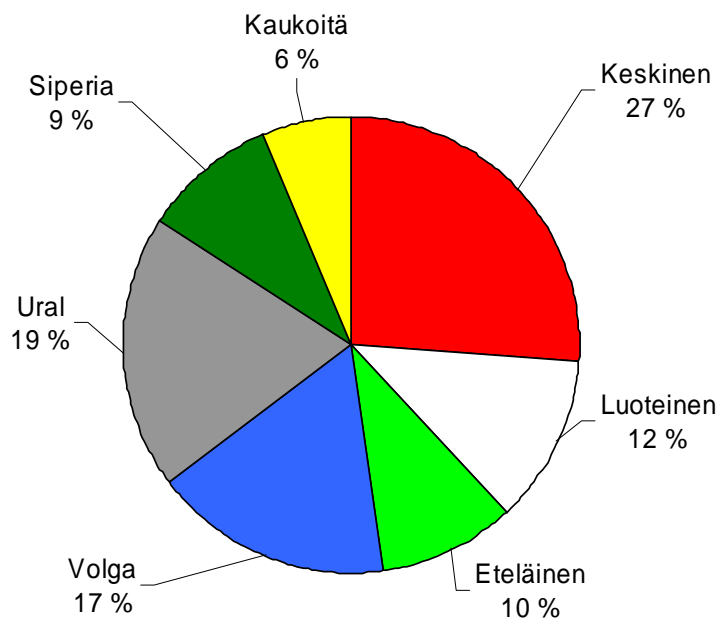
Vaikka koko Venäjän teollisuustuotannon kasvu on hidastunut viime vuosina, federaatiopiireittäin kasvu on kuitenkin ollut hyvinkin erilaista ja vuosittainen vaihtelu on ollut suurta (kuva 3.3). Keskisellä ja Luoteisella alueella teollisuustuotanto on 2000-luvulla kasvanut keskimäärin nopeammin kuin Venäjällä yleensä ja lisäksi niillä on ollut kaksi erityisen nopean kasvun vuotta (vuosi 2002 Luoteisella ja 2005 Keskisellä alueella). Keskisen federaatiopiirin kasvu on peräisin etenkin Moskovan kaupungista ja Moskovan alueelta (oblastista). Vuonna 2005 Moskovan kaupungin osuus koko keskisen alueen teollisuustuotannosta oli noin 40 % ja Moskovan alueen lähes 20 %. Teollisuustuotanto kasvoi kyseisillä alueilla 22 ja 30 % ja ilahduttavaa oli, että lähes 90 % teollisuustuotannon arvosta oli nimenomaan jalostavaa teollisuutta.

Pääasiallisilla öljyn ja kaasun tuotantoalueilla Hanti-Mansissa ja Jamalo-Nenetsiassa Uralin federaatiopiirissä, jossa vuonna 2003 tuotettiin 2/3 maan öljyn tuotannosta ja 90 % kaasuntuotannosta, teollisuustuotannon kasvu on viime vuosina hidastunut selvästi. Jamalo-Nenetsiassa teollisuustuotanto jopa supistui vuonna 2005. Myös Volgan federaatiopiirin kasvu on viime vuonna hidastunut. Federaatiopiireistä heikoin tilanne on Kauko-idässä, jonka kontribuutio BKT:ssä ja teollisuustuotannossa on 2000-luvulla selkeästi vähentynyt. Huolimatta yli 7 % teollisuustuotannon kasvusta vuonna 2004, keskimääräinen kasvu vuosina 2001 - 2005 jäi alle kolmeen prosenttiin, kun se koko Venäjällä oli yli 5 % ja nopeimmin kasvavissa federaatiopiireissä yli 10 %.

Investointien alueellinen jakauma hieman muuttunut

Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä kiinteät investoinnit alkoivat kasvaa vasta vuoden 1998 finanssikriisin jälkeen. Kasvu on eri vuosina keskittynyt hieman eri paikkoihin, mutta kumulatiivisista kiinteistä investoinneista vuosina 1998 - 2005 hieman yli neljännes tehtiin Keskisen federaatiopiirin, viidennes Uralin, 17 % Volgan ja kymmenisen prosenttia Luoteisen, Eteläisen ja Siperian federaatiopiirien alueille. Kaukoidän osuus oli noin 6 %. (Kuva 3.4.)

Kuva 3.4 Kumulatiiviset kiinteät investoinnit federaatiopiireittäin v. 1998-2005, %

Lähde: Rosstat

Kun tarkastellaan kiinteiden investointien kehittymistä vuosittain, tulee esiin muutamia painopisteen muutoksia. Keskisen federaatiopiirin osuus kiinteistä investoinneista oli vuonna 1998 yli 30 %, mutta vuoteen 2005 mennessä se oli supistunut neljännekseen. Uralin federaatiopiirin osuus kasvoi 17 prosentista vuonna 1998 noin 22 prosenttiin vuonna 2001 ja on sen jälkeen laskenut (vuonna 2005 17 %). Luoteinen federaatiopiiri on kasvattanut osuuttaan lähes joka vuosi vuoden 1998 jälkeen – vuonna 2005 sinne suuntautui yli 13 % maan kiinteistä investoinneista. Kaukoidän federaatiopiiri on myös kasvattanut osuuttaan, mutta se on tapahtunut lähes pelkästään Sahalinille tehtyjen investointien ansiosta. Ylipäänsä Kaukoidän merkitys koko maan kiinteiden investointien kohteena on federaatiopiireistä pienin. Vaikka vuosina 2000-2005 kiinteiden investointien keskimääräinen kasvuprosentti oli korkein Kaukoidässä (noin 14 %), investoinnit eivät volyymiltaan ole suuria muihin federaatiopiireihin verrattuna.

Toinen taloudellista kehityspotentiaalia kuvaava ilmiö, ulkomaiset sijoitukset, ovat huomattavasti selkeämmin keskittyneitä Keskiselle federaatiopiirille, jonka osuus kaikista

ulkomaisista investoinneista vuosina 1998 - 2005 oli noin puolet. Lähes kaikki Keskisen federaatiopiirin ulkomaiset sijoitukset olivat investointeja Moskovan kaupunkiin. Pääosin investoinnit olivat kauppaa- ja muita luottoja. Uralin, Siperian ja Kaukoidän federaatiopiirien osuudet ulkomaisista sijoituksista olivat kymmenen prosentin luokkaa ja muiden federaatiopiirien osuudet jäivät reilusti alle kymmeneen prosenttiin. Suomalaisia erityisesti kiinnostavan Luoteisen federaatiopiirin osuus ulkomaisista investoinneista oli vuosina 1998 - 2005 hieman yli 8 %, kun se vielä vuosina 1999 - 2000 oli noin 16 %. Näiden huipputuotosten jälkeen osuus on supistunut joka vuosi ja vuonna 2005 se oli noin 7 %.

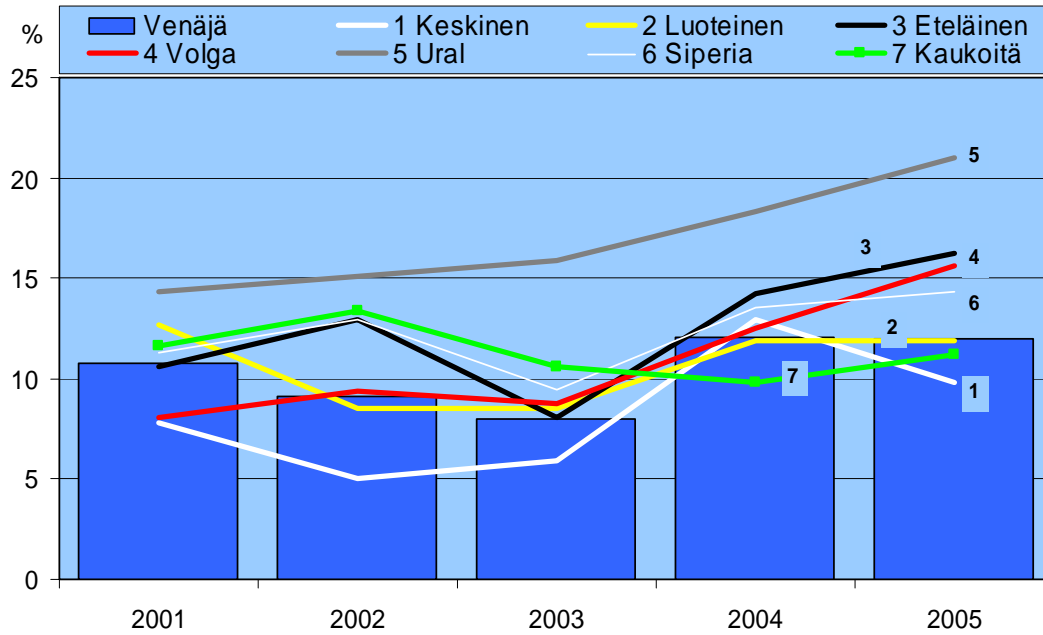
Vähittäiskaupan kasvu leviämässä?

2000-luvulla kulutuksen kasvua kuvaava vähittäiskaupan kasvu koko Venäjän alueella on ollut erittäin nopeaa. Vuosina 2004 - 2005 yhdenkään federaatiopiirin vähittäiskaupan vuosikasvu ei alittanut noin kymmentä prosenttia. Nopeimmin vähittäiskaupan volyyymi on kasvanut Uralin federaatiopiirissä ja siellä erityisesti Sverdlovskissa ja Hanti-Mansin autonomisella alueella. Uralin federaatiopiirin volyyymi kasvoi vuosina 2001 - 2005 keskimäärin 17 % vuodessa (ja vuonna 2005 yli 20 %). Myös Eteläisen, Volgan ja Siperian federaatiopiirien vähittäiskaupan kasvu on ollut 13 - 16 % viime vuosina. Keskisen federaatiopiirin kasvu oli 2000-luvun alussa koko maan vähittäiskaupan kasvua hitaampaa, mutta toisaalta siellä perustasokin on huomattavasti korkeampi. (Kuva 3.5.)

Vuonna 2005 vähittäiskaupan myynnistä 37 % keskittyi Keskiselle alueelle. (Kuva 3.6). Vaikka osuus on huomattava, se on 5 prosenttiyksikköä alhaisempi kuin vuonna 2000. Tämä osuuden supistuminen on nähtävä merkinä hienoisesta kulutuksen kasvun leviämisestä laajemmalle Venäjällä etenkin kun myös Luoteisen federaatiopiirin osuus on supistunut hieman. Eteläisen ja Uralin federaatiopiirien osuudet ovat 2000-luvulla kasvaneet selvästi ja Volgan ja Siperian federaatiopiirien osuudet hieman. Kaukoidän osuus on pysynyt melko samana.

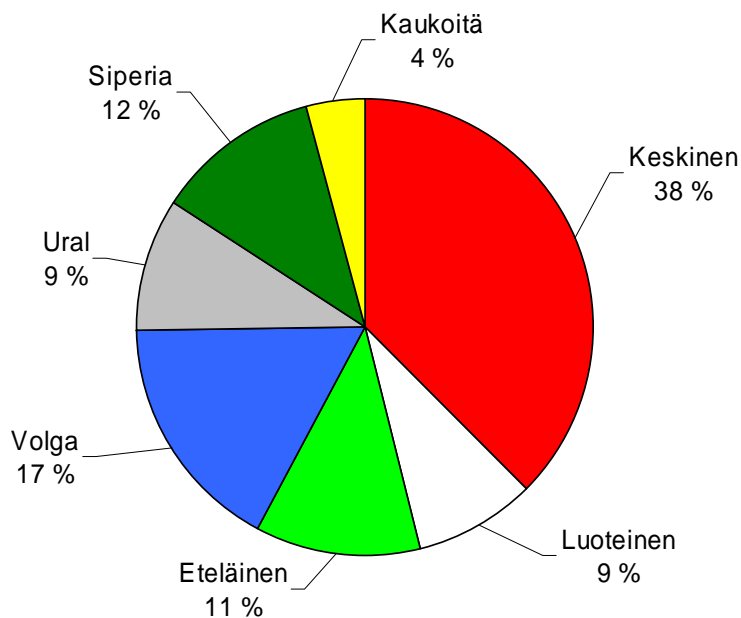
Jos tarkastellaan yksittäisiä aluesubjekteja, Moskovan kaupungin asema on edelleen kiistanalainen. Huolimatta siitä, että Moskovan kaupungin osuus koko maan vähittäiskaupasta on supistunut lähes 30 prosentista vuonna 2001 noin 23 prosenttiin vuonna 2005, osuus on edelleen merkittävä. Keskisen federaatiopiirin merkitystä lisää vielä se, että Moskovan alueen rooli vähittäiskaupan keskittymänä on kasvanut koko 2000-luvun ajan. Vaikka sen vähittäiskaupan volyyymi ei yllä lähellekään Moskovan kaupungin tasoa, sillä on silti toiseksi suurin yksittäisen aluesubjektin osuus eli reilut 5 % koko maan vähittäiskaupasta. Pietarin osuus on supistunut 2000-luvulla ja vuonna 2005 osuus oli 3,5 % huolimatta alueen vähittäiskaupan nopeasta kasvusta.

Kuva 3.5 Vähittäiskaupan vuosikasvu federaatiopiireittäin

Lähde: Rosstat

Kuva 3.6 Vähittäiskaupan volyymin jakautuminen federaatiopiireittäin v. 2005

Lähde: Rosstat

Venäjän väestö vähenee, mutta alueittaiset erot merkittäviä

Vuonna 2005 noin 73 % Venäjän väestöstä asui maan Euroopan puoleisissa osissa eli Luoteisen, Keskisen, Volgan ja Eteläisen federaatiopiirin alueella. Väentiheys tällä alueella on lähes 30 as./km², kun se puolestaan maan Aasian puoleisissa osissa on kymmenisen kertaa pienempi eli noin 3 asukasta/km². Toisaalta Uralin, Siperian ja Kaukoidän federaatiopiireissä on lähes 80 % maan pinta-alasta ja erittäin suuret luonnonvarat.

Venäjän väkiluku on supistunut 3 % vuodesta 1990 vuoteen 2005. Selkeimmin väestö on vähentynyt Kaukoidässä (-18 %), mutta myös Luoteisessa federaatiopiirissä väestön supistuminen on ollut huomattavaa (-10 %). Väestö on lisääntynyt ainoastaan Eteläisessä federaatiopiirissä, jossa väkiluku kasvoi vuosina 1990 - 2005 noin 10 %. (Kuva 3.7.) (Taulukko 3.1.)

Federaatiopiirien sisällä vaihtelut ovat hyvin suuria. Väestöltään selkeimmin supistuvia alueita ovat pohjoiset ja pohjoisiin alueisiin verrattavissa olevat alueet. Niistä useisiin sovelletaan keskushallinnon väestönsiirtopolitiikkaa, jonka mukaisesti erityisesti eläkeläisiä pyritään siirtämään eteläisemmille tai ilmasto-olosuhteiltaan paremmille alueille. Vaikka pohjoiset tulojen lisät eivät enää ole yhtä suuria kuin neuvosto aikaan, aiheutuu keskushallinnolle kuitenkin huomattava fiskaalinen rasite pohjoisilla alueilla asuvista eläkeläisistä. Toisaalta tärkeille raaka-ainealueille on taattava riittävästi työvoimaa. Pohjoisilla ja niihin verrattavilla alueilla on arvioiden mukaan noin 80 % kaikista Venäjän raaka-aineista. Esim. Hanti-Mansin öljyn- ja kaasuntuotantoalueella väestö kasvoi vuodesta 1990 vuoteen 2005 16 %.

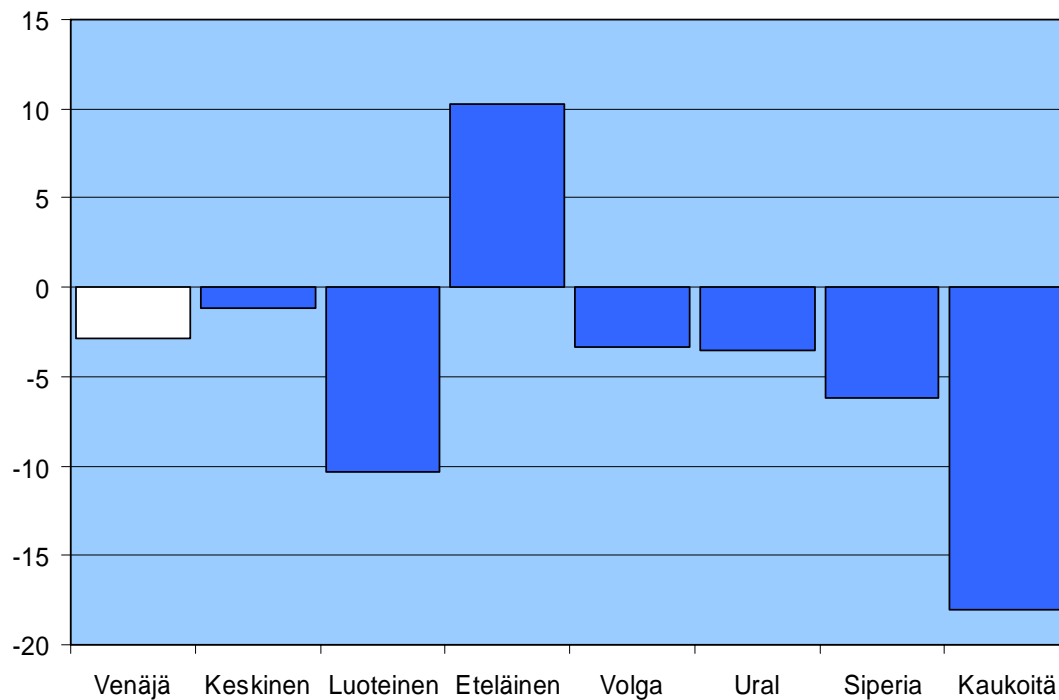
Taulukko 3.1 Venäjän federaatiopiirien väkiluku ja osuus maan väestöstä v. 2005

Federaatiopiiri	Asukkaita milj.	% Venäjän väestöstä
Keskinen	37,5	26
Luoteinen	13,7	10
Eteläinen	22,8	16
Volga	30,7	21
Ural	12,3	9
Siperia	19,8	14
Kaukoitä	6,6	5
Venäjä	143,4	100

Lähde: Rosstat

Venäjän kannalta merkittävimmissä asutuskeskuksissa väestömuutokset ovat olleet kovin erilaisia. Keskisen federaatiopiirin alueilla väestö on lähes poikkeuksetta supistunut, mutta Moskovan kaupungin asukasluku on kasvanut 17 %. Onkin mielenkiintoista, ettei väestöä kustannussyistä ole juurikaan siirtynyt Moskovaa ympäröiville alueille. Luoteisessa federaatiopiirissä väestö on useimmilla alueilla supistunut voimakkaasti. Myös Pietarin virallinen väkiluku on supistunut 8 %. Merkittävänä poikkeuksena on ainoastaan Kaliningrad, jossa asuu nyt 7 % enemmän ihmisiä kuin vuonna 1990.

Kuva. 3.7 Venäjän väestö v. 1990-2005, %-muutos

Lähde: Rosstat

Tuloerot suuria

Venäjän ns. Gini-kerroin oli vuonna 2004 noin 0,41, mikä kansainvälisessä vertailussa tarkoittaa erittäin epätasaista tulonjakaumaa maan sisällä. Gini-kertoimella mitataan sitä, kuinka paljon tulot poikkeavat täysin tasaisesta tulonjakaumasta. Jos käytetään aluetuotosta asukasta kohden karkeana hyvinvointimittarina, erot federaatiopiirien (ja alueiden) välillä ovat kasvaneet vuoden 1998 finanssikriisin jälkeen. Vuosina 1998 - 2004 asukasta kohti lasketulla aluetuotoksella mitattuna vähiten tuotti Eteläinen ja eniten Uralin federaatiopiiri. Vuonna 1998 Eteläinen federaatiopiiri tuotti reilun kolmasosan Uralin aluetuotoksesta asukasta kohti, mutta vuonna 2004 vastaava osuus oli vain 24 %. Taustalla ovat alueelliset kasvuerot, erot tuotantorakenteessa ja energian kallistuminen.

Vastaava vertailu keskitulojen osalta tuottaa lohdullisemman kuvan tuloeroista. Vuosina 1998 - 2004 keskitulot asukasta kohti olivat korkeimmat Keskisessä federaatiopiirissä ja alhaisimmat Eteläisessä federaatiopiirissä, jossa ne koko ajanjakson ajan olivat 42 - 47 % Keskinen federaatiopiirin keskituloista. Tämäkin arvio on erittäin karkea eikä ota huomioon federaatiopiirien suuria sisäisiä tuloeroja. Esimerkiksi Moskovan kaupungin keskitulot/as. olivat vuonna 2004 noin 21000 ruplaa kuukaudessa (730 dollaria), kun puolestaan maan alhaisimmat keskitulot/as. omaavassa Ingushetian tasavallassa tulot olivat 1800 ruplaa (63 dollaria). Koko maan keskiarvo oli 6400 ruplaa/kk (222 dollaria). Vuosina 1998 - 2004 eri federaatiopiirien keskitulot asukasta kohti olivat kuitenkin suhteessa Venäjän keskiarvoon melko stabiileja. Suurimpia muutokset ovat olleet Uralin ja Kaukoidän federaatiopiireissä. (Taulukko 3.2.)

Taulukko 3.2 Keskitulot/asukas Venäjän federaatiopiireissä, Venäjä=100

Federaatiopiiri	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Keskinen	145	146	142	140	138	139	141
Luoteinen	101	97	99	101	102	105	106
Eteläinen	61	63	63	62	65	64	65
Volga	74	75	76	76	77	76	75
Ural	111	111	120	125	121	118	116
Siperia	85	84	85	84	85	84	82
Kaukoita	117	113	109	108	111	112	110

Lähde:Rosstat

(Kuva 3.8 kokoaa yhteen kaikkien federaatiopiirien osuudet maan väestöstä, BKT:stä, teollisuustuotannosta, investoinneista ja vähittäiskaupasta)

Aluepolitiikan linjaukset muuttuvat

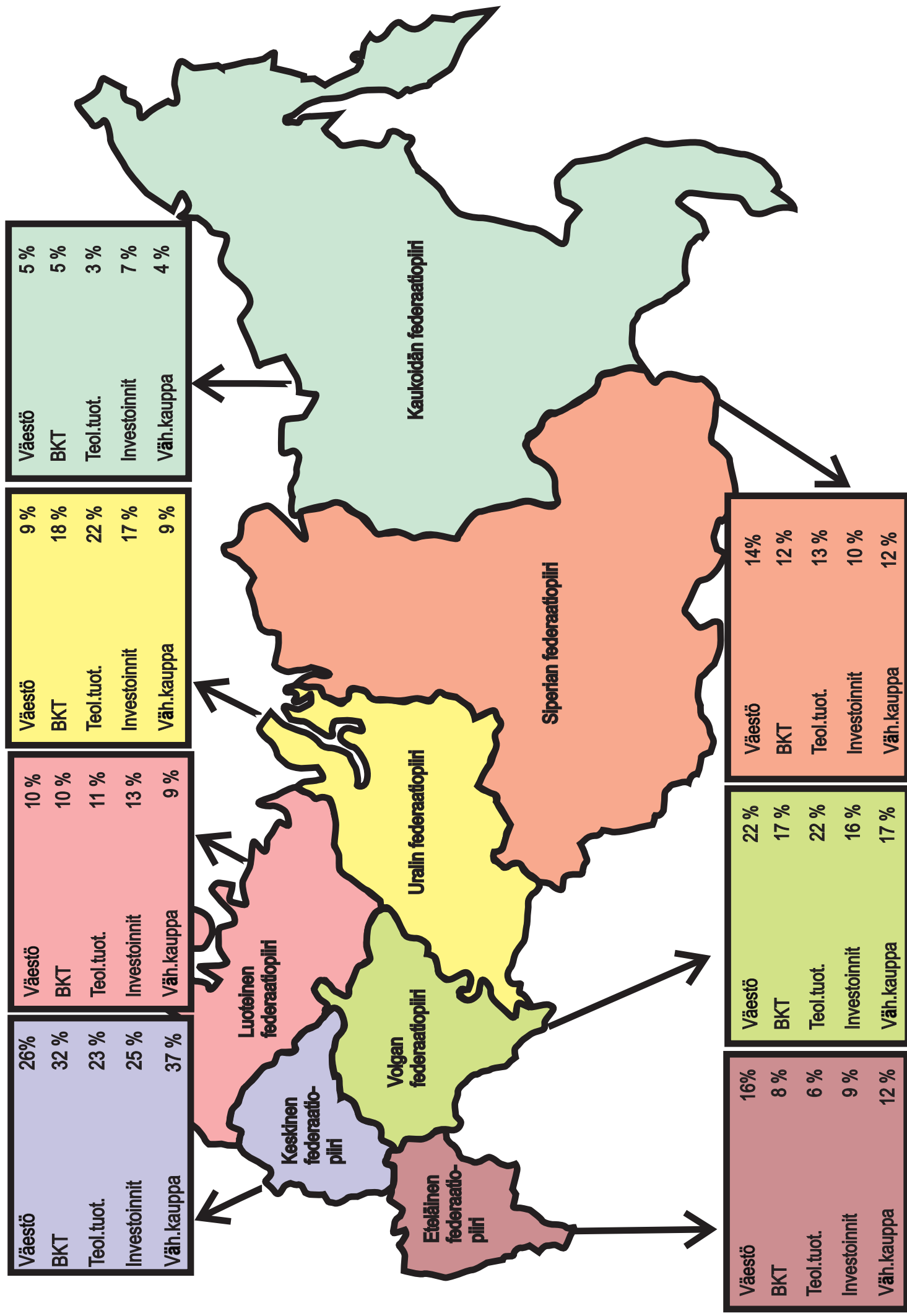
Venäjälle perustettiin vuoden 2004 syksyllä uusi aluekehitysministeriö, joka vuonna 2005 laati maan ensimmäisen aluekehitysstrategian. Uuden dokumentin virallisuuden luonne on vielä toistaiseksi epäselvä. Se perustuu ns. kasvukeskusajatteluun eli siihen, että valtion resursseja keskitetään jatkossa entistä enemmän tietyille kasvukeskuksiksi valituille alueille, joista kasvun uskotaan säteilevän laajemmalle Venäjälle. Aiemmin pääpaino on ollut alueiden elintason ja tulojen tasoittamisessa, vaikkakin ilman kovin näkyvää tulosta.

Toistaiseksi varsinaisia kasvukeskuksia ei ole valittu. Eri alueiden edustajat käyvät parhaillaan esittelemässä omia aluekehitysstrategioitaan uudessa ministeriössä. Alueiden strategiat ovat pohjana kasvukeskusten valinnassa ja koko maan aluekehitysstrategian muotoutumisessa.

Strategian mukaan kasvukeskusten valinta suoritetaan kuluvan vuoden loppuun mennessä. Luonnoksen perusteella kasvukeskuksille ovat tyypillisiä seuraavat seikat:

1. Alueen matkustaja- ja rahtiliikenne kasvaa
2. Alueella on maailmanlaajuista tai Venäjän oloissa huomattavaa merkitystä omaava tieteellinen tai koulutuksen keskittymä
3. Alueella on koko maan kannalta merkityksellinen kehitysstrategia
4. Alueen merkitys maan BKT:n kasvulle on suuri
5. Alueella on tai voisi olla keskushallinnon, kansalaisyhteiskunnan ja liike-elämän muodostama strateginen kumppanuus
6. Tulevaisuudessa (10-12 vuoden kuluessa) alue voi muodostua naapurialueiden kehittymisen kannalta ratkaisevaksi

Kuva 3.8 Federaatiopiirien osuuksia, eri indikaattoreita (BKT vuodelta 2004, muut tiedot vuodelta 2005)

Alueiden kehittymisen kannalta olennaisia ovat aluekehitysstrategian lisäksi myös kaksi muuta suuntausta. Ensimmäkin, alueliitosten avulla pyritään keventämään hallintorakenteita, karsimaan kustannuksia ja yhtenäistämään käytäntöjä. Toiseksi, erityistalousalueiden kehittämiseen halutaan jälleen panostaa uudella innolla.

Uusien aluekehityssuunnitelmien ollessa vielä osittain valmisteluvaiheessa, niiden vaikutusten arviointi on vaikeaa. Venäjän omat alueasiantuntijat käyvät suunnitelmien pohjalta erittäin vilkasta keskustelua, jossa ehkä eniten sijaa on saanut kysymys niiden alueiden tukemisesta, joita ei valita kasvukeskuksiksi. Tarkoittaako uusi politiikka valtiontukien merkittävää supistamista näille alueille? Onko kasvukeskusten kasvu riittävää tukemaan myös muita alueita koko Venäjällä vai kärjistääkö se alueellisia elintasoeroja?

Vesa Korhonen

Venäjän pankkisektori – kehitys, rakenne ja uudistukset

Pankkisektorilla keskeinen asema Venäjän rahoitusmarkkinoilla

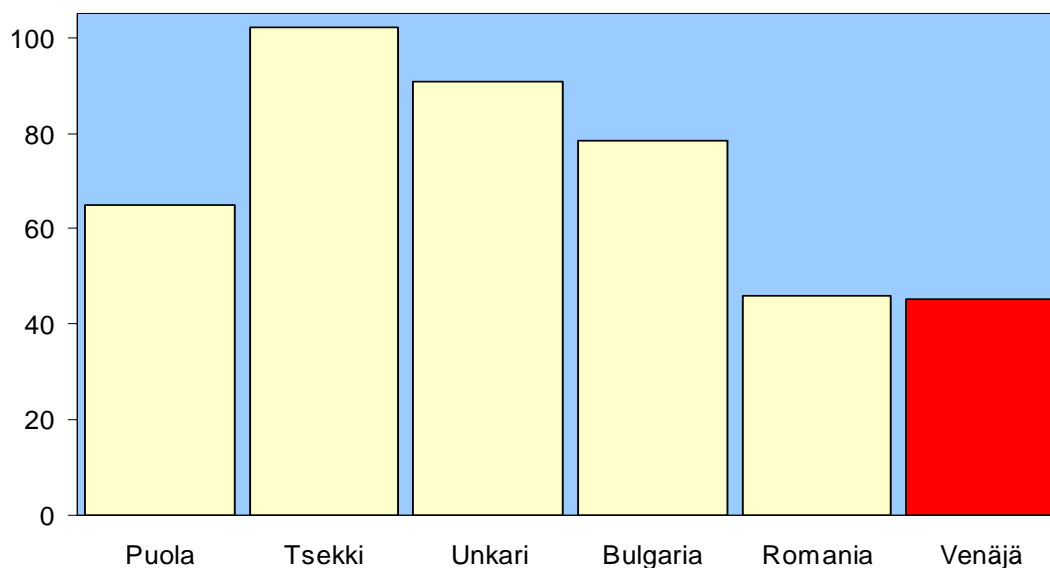
Vaikka rahoituksen rooli Venäjän taloudessa on vahvistunut nopeasti kuluvan vuosikymmenen aikana, rahatalous on neuvostoajan sekä maan taloudellisen siirtymän epävakaiden jaksojen perintönä, erityisesti vuoden 1998 kotimaisen kriisin kouraisun jäljiltä, vieläkin suhteellisen pieni. Samalla Venäjän talouden kaksijakoinen rakenne, ennen muuta sen varsin voimakas painottuminen energiasektorille, heijastuu myös rahoitusmarkkinoiden rakenteeseen:

1. Suurimmat Venäjän pankkisektorin ulkopuoliset rahoitusvirrat ovat rakentuneet suurimpien yritysten ympärille. Venäläisten yhtiöiden pörssinoteerattujen osakkeiden markkina-arvo vastaa parin viime vuoden aikana tapahtuneen osakekurssien kovan nousun ansiosta jo 80-90 prosenttia Venäjän bruttokansantuotteesta, mutta markkina-arvo keskittyy voimakkaasti muutamiin suuriin yrityksiin (niitä ovat etenkin valtion kontrolloima kaasumonopoli, suuret öljy-yhtiöt, muutama johtava metallialan yritys sekä valtion omistamat sähköjätti ja pankki). Lisäksi suurimmat ja luottokelpoisimmat yritykset ovat parin viime vuoden aikana lisänneet luotonottoaan ulkomailta siinä määrin, että vuonna 2005 yrityssektori sai tällä tavalla nettomääräisesti luottoa enemmän kuin kotimaassa olevilta pankeilta. Yritysten ulkomainen velkakanta nousi vuoden 2005 loppuun mennessä 17 prosenttiin BKT:sta.
2. Valtaosalle yrityksistä pankkisektori on kuitenkin hallitsevassa roolissa Venäjän rahoitusmarkkinoilla, joskin tilastot sanovat yritysten rahoittavan investoinneistaan edelleen alle 10 % pankkiluotoilla. Pankkien kotimaisille yrityksille myöntämien luottojen kanta vastasi noin 20 prosenttia BKT:sta vuoden 2005 lopussa. Kotimaiset yritysvelkakirjojen markkinat, joilla keskittyminen on huomattavasti vähäisempää kuin osakemarkkinoilla, vastaavat paria prosenttia BKT:sta. Investointirahastojen, vakuutusyhtiöiden ja eläkerahastojen varannot vastaavat kukin vain noin yhtä prosenttia BKT:sta.

Pankkitalletukset ja –luotot kasvaneet nopeasti ja pankkien kannattavuus parantunut

Venäjän pankkisektori on laajentunut nopeasti koko kuluvan vuosikymmenen ajan, kun sektorin taseen kokonaissumma on kasvanut reaaliarvoltaan 15-25 % vuodessa. Vuonna 2005 kasvu kiihtyi 23 prosenttiin ja taseen summa vastasi vuoden lopussa 45 % BKT:sta ja lähestyi näin esimerkiksi eräissä Keski- ja Itä-Euroopan maissa vallitsevia pankkisektorin suhteellista kokoa kuvaavia lukemia (kuva 4.1). Pankkisektori on nimelliskooltaan noin 300 miljardia euroa eli huomattavasti suurempi kuin missään Itä- ja Keski-Euroopan maassa, joskin se ylittää toistaiseksi kooltaan pankkisektorin vain kahdessa EU:n vanhassa jäsenmaassa.

Kuva 4.1 Pankkisektorin taseen kokonaissumma suhteessa BKT:hen vuoden 2005 lopussa, %

Lähde: Kansalliset keskuspankit, International Financial Statistics (IMF)

Venäjän talouden sekä yritysten ja kotitalouksien tulojen nopea kasvu on tuonut varoja pankkisektorille. Pankkitalletukset ovat kasvaneet vauhdikkaasti, ja kotitalouksien talletusten osuus on kivunnut vajaaseen 30 prosenttiin taseesta samalla kun yritysten talletusten ja -tilien osuus on viime vuosina pysytellyt noin neljäsosassa taseesta (taulukko 4.1). Talletusten nopea kasvu heijastaa pankkeja kohtaan tunnetun luottamuksen vähittäistä paraneamista, vaikkakin kesällä 2004 yksittäisiä pankkeja kohdannut luottamuspula hidasti talletuskasvua. Luottamusta on edesauttanut kotitalouksien talletustakuiden laajentaminen myös yksityiset pankit kattaviksi. Talletusten kasvu on ollut vilkasta, vaikka niille maksettu reaalikorko on selvästi negatiivinen, sillä useimmille kotitalouksille ei käytännössä ole tarjolla muita rahoitusmarkkinoiden sijoituskohteita. Ruplatalletusten osuus on noussut yli kolmeen neljäsosaan kaikista talletuksista, kun ruplan kurssi on vakaa (ja itse asiassa nousupaineiden kohteena) ja ruplatalletuksille maksetaan valuuttatalletuksia korkeampaa korkoa. Myös käteisrahalla on mm. verojen välttämisen ja maksujärjestelmän puutteiden vuoksi sekä osin myös varallisuuden pitämisen muotona edelleen tuntuva rooli Venäjällä (suhteutettuna BKT:hen kotitalouksien talletuksia oli vuoden 2006 keväällä 13 %, yritysten talletuksia 11 % ja liikkeellä olevaa ruplakäteistä 8 % sekä ulkomaanvaluutan määräistä käteistä – keskuspankin tuoreimman, vuoden 2005 alkua koskevan, ja vähimmäisarvioksi katsottavan tiedon mukaan – noin 5 % BKT:sta).

Venäjällä pankit ovat aiempaa paremmin alkaneet toteuttaa keskeisiin pankkitehtäviin kuuluvaa rahoituksen välitystä, sillä viimeisen viiden vuoden aikana kotimaisille yrityksille myönnettyjen luottojen kanta on kasvanut reaalisesti noin 20-30 % kunakin vuonna ja yritysluottojen osuus pankkisektorin taseesta on noussut yli 40 prosenttiin. Yritysluottoista noin 30 % on edelleen ulkomaanvaluuttamääräisiä. Nopea luoton kasvuvauhti voi sisältää riskejä, kun pankeilla on tarvetta kanavoida kasvavaa likviditeettiään uusille luottoasiakkaille parhaiden yritysten lisätessä luotonottoaan ulkomailta. Tämän seurauksena kaasu- ja öljyalan osuus kotimaisten pankkien luottosalkussa on muutamien viime vuosien

kuluessa pienentynyt muutama prosenttiin samalla kun valmistavan teollisuuden osuus on noussut viidennekseen. Kilvassa laajentuvien pankkien kyky arvioida luottoriskejä voi joutua koville samalla kun osassa luottoja kaipaavista yrityksistä kirjanpito on uudistamatta ja luottohistoriat ovat lyhyitä tai puuttuvat. Raportoituja yritysluottorästejä on vain noin 1,5 % luotoista sekä heikoiksi ja ongelmallisiksi luokiteltuja luottoja runsaat 3 % luotoista, joskin tällaisten hälyindikaattoreiden pienuus on toisaalta melko tavanomaista silloin, kun talous kasvaa vauhdikkaasti, eikä välttämättä kerro paljoa tulevasta.

Taulukko 4.1 Pankkisektorin keskeiset tase-erät kunkin vuoden lopussa,
%-osuus taseen kokonaissummasta

	2002	2003	2004	2005
Vastaavaa				
Käteinen ja varat keskuspankissa	12,3	14,2	12,5	9,7
Kotimaiset valtionvelkakirjat	10,5	8,8	7,2	6,0
Saatavat pankeilta	15,8	12,3	11,2	11,7
- kotimaisilta pankeilta	6,6	6,6	6,1	6,0
- ulkomaisilta pankeilta	9,2	5,7	5,1	5,7
Saatavat kotimaisilta yrityksiltä	44,2	45,9	48,3	46,4
- luotot	38,4	40,5	44,1	42,2
Luotot kotitalouksille	3,4	5,3	8,6	12,0
Muut varat	13,8	13,4	12,1	14,2
Vastattavaa				
Velat pankeille	11,9	13,0	12,0	12,4
- kotimaisille pankeille	5,5	4,7	4,1	3,8
- ulkomaisille pankeille	5,9	8,1	7,5	8,2
Kotimaisten yritysten ja julkisen sektorin ^{*)} talletukset	24,8	22,6	26,0	25,6
Kotitalouksien talletukset	25,0	27,2	27,7	28,2
Liikkeelle lasketut velkakirjat	10,9	11,3	9,0	7,7
Pääoma ja voitot	15,7	14,9	14,1	13,5
Muut vastattavat	12,2	11,2	11,2	12,5

*) Julkisen sektorin talletusten osuus on pieni.

Lähde: Keskuspankki

Venäjällä varsin uuden ja kaikkein nopeimmin kasvavan pankkitoiminnan lohkon on muodostanut asuntojen sekä kulutushyödykkeiden hankintaa ja sitä kautta myös tuontia palveleva luotonanto kotitalouksille, joiden pankkivelkakanta on kutakuinkin kaksinkertaistunut joka vuosi vuosina 2003-05. Kotitalouksien velkaantumisaste on toisaalta edelleen matala

ja luottojen osuus pankkien taseesta oli 12 % vuoden 2005 lopussa, mutta kotitalouksien velkarästien ripeä kasvu (noin 2 prosenttiin myönnettyistä luotoista) on aikaansaanut varoituksia myös tämän lohkon riskeistä.

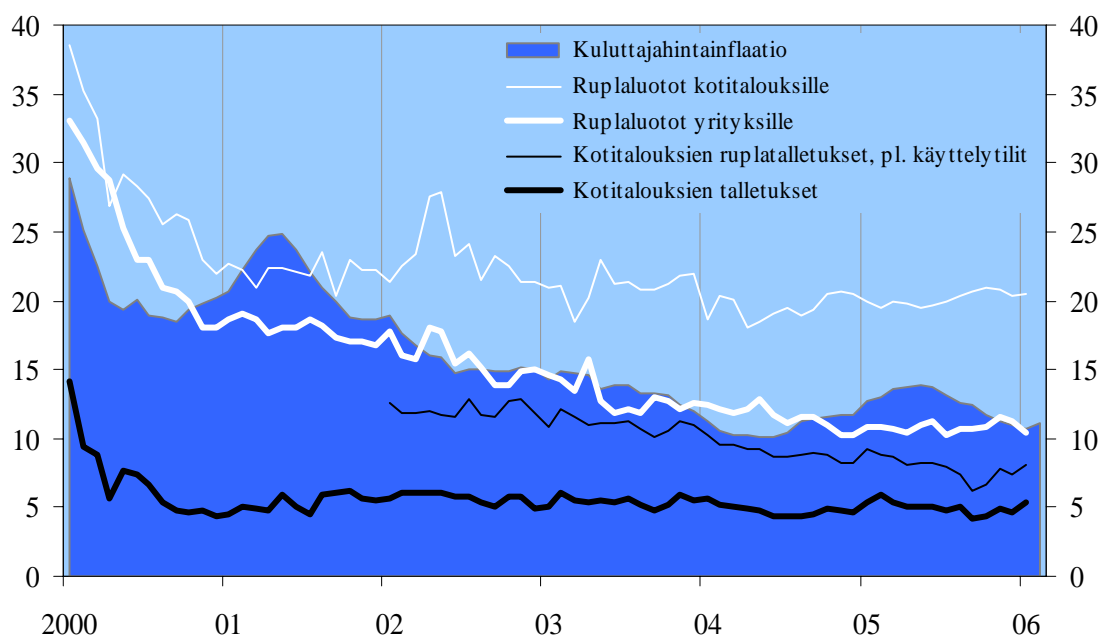
Likviditeetin lisääntyminen on kasvattanut nopeasti myös pankkien sijoituksia kotimaisten yritysten velkakirjoihin ja osakkeisiin. Samalla pankkien kassoissaan ja vapaaehtoisesti keskuspankissa pitämien varojen osuus taseessa on pienentynyt, joskin osuus oli edelleen 8 % vuoden 2005 lopussa, sillä pankkien välisiltä likviditeettimarkkinoilta saa rahoitusta varmuudella vain pieni osa pankeista. Lisäksi pankkien taseiden ulkopuoliset erät ovat kasvaneet vielä jonkin verran taseita nopeammin, koostuen lähinnä valuuttamarkkinoilla tehdyistä termiinisopimuksista (niitä oli noin 13 % taseen loppusummaan verrattuna vuoden 2005 lopussa).

Venäjän pankkisektorin kannattavuus on venäläisten kirjanpitostandardien mukaan jonkin verran parantunut viime vuosina. Vuonna 2005 pankkien voitot suhteessa taseen loppusummaan nousivat runsaaseen 3 prosenttiin ja suhteessa omaan pääomaan runsaaseen 24 prosenttiin, mikä on selvästi enemmän kuin mihin läntisissä markkinatalousmaissa on nykyisin totuttu. Ensimmäiset kattavat pankkisektorin tuloslaskelmat, jotka on tehty muuntamalla venäläisten kirjanpitostandardien mukaiset tilinpäätökset kansainvälisten laskentastandardien kaltaisiksi tilinpäätöksiksi, osoittavat keskuspankin mukaan pankkien voittojen olevan muuntamisen jälkeen keskimäärin 20 % pienempiä kuin venäläisissä tilinpäätöksissä.

Pankkien nettotulot pankkitoiminnoista ovat kuluvalle vuosikymmenellä kehittyneet rakenteeltaan länsimaiseen suuntaan painottuessaan aiempaa selvemmin korkotuloihin ja palkkiotuloihin sekä toisaalta vähemmän arvopaperituloihin (kun valtion velkakirjojen osuus taseessa on pienentynyt) ja valuuttaoperaatiotuloihin. Etenkin korkotulot ovat kasvaneet, kun pankit ovat lisänneet luototustaan ripeästi. Samalla pankkitalletusten ja luottojen välinen korkoero on säilynyt suurena, sillä esimerkiksi kotitalouksien ruplatalletusten keskimääräinen nimelliskorko liikkui 4-5 prosentissa vuonna 2005 kun taas yrityksille myönnettyjen ruplaluottojen korot pysyttelivät keskimäärin runsaassa 10 prosentissa ja kotitalouksien ruplaluottojen korot noin 20 prosentissa (kuva 4.2). Myös pankkien palkkiotuotot ovat kasvaneet nopeasti, mikä ainakin osin juontuu luottopalkkiotuloista.

Pankkisektorin ylläpito- ja hallintokustannukset ovat niin ikään kasvaneet varsin nopeasti (reaalisesti pitkälti toistakymmentä prosenttia vuodessa vuosina 2002-04) ja pysytelleet varsin suurina (yli 3 % taseen kokonaissummasta), sillä sektorin palkkataso on noussut ripeästi usean vuoden ajan ja toiminnan laajetessa mm. henkilöstön määrä on kasvanut tuntuvasti. Sitä mukaa kun inflaatio Venäjällä saadaan vaimenemaan nykyisestä ja pankkikilpailu lisääntyy, pankeille tulee eteen haasteita kapenevista korkomarginaaleista ja tarpeista hillitä kustannusten kasvua. Toisaalta tulojen ylläpito voi motivoida pankkeja lisäämään luototuksen kasvua entisestään.

Kuva 4.2 Keskeiset talletus- ja luottokorot sekä inflaatio, % vuodessa

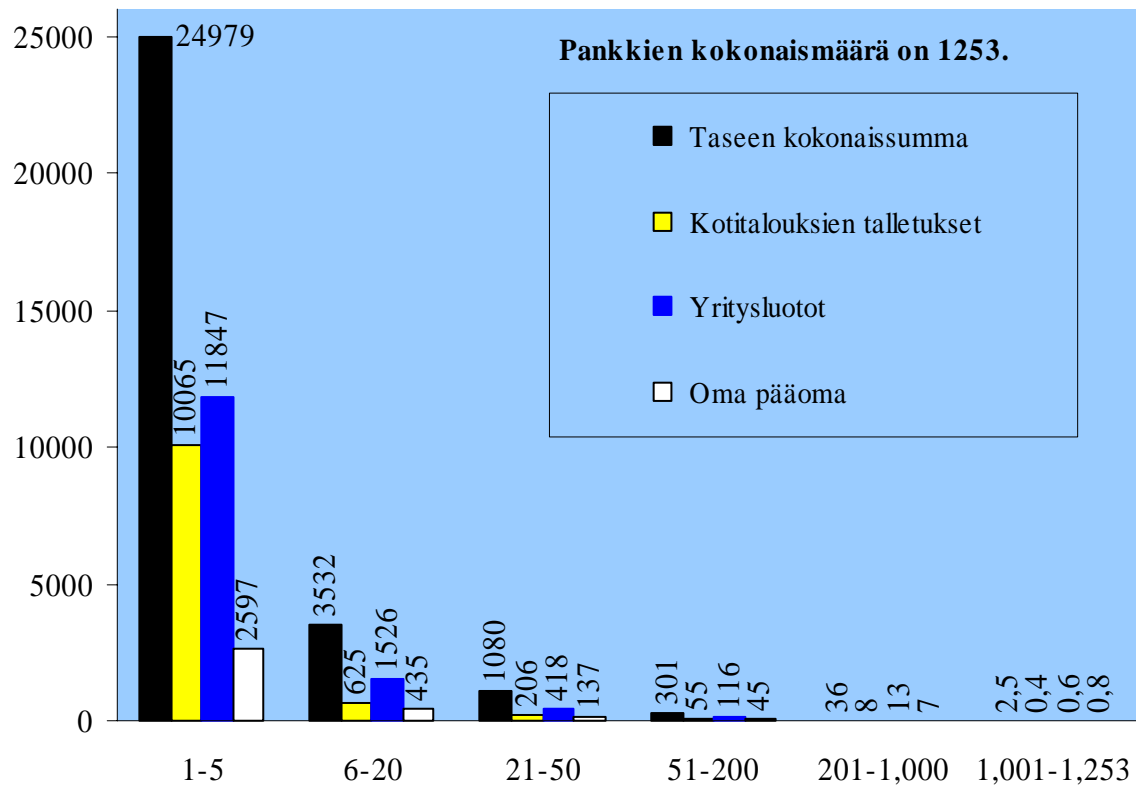
Lähde: Keskuspankki

Pankkien määrä edelleen suuri, valtionpankit keskeisessä asemassa

Pankkien lukumäärän pieneneminen Venäjällä on jatkunut viime vuosina, sillä keskuspankki on peruuttanut melko paljon lähinnä pienten, elinkelvottomien tai rahanpesua harastaneiden, pankkien toimilupia, ja osa pankeista on sulautunut muihin. Keskuspankin rekisteröimiä toimivia luottolaitoksia oli 1 330 vuonna 2003 ja keväällä 2006 noin 1 240. Toisaalta vuonna 2005 pankkikonttoreiden määrä kasvoi monen vuoden vähenemisen jälkeen ja on nykyään vajaat 3 300. Pankkien levittäytyminen näkyy myös konttoreita pienempien pankkipalvelupisteiden määrän kasvuna.

Pankkien suuri joukko kattaa hyvin erikokoisia pankkeja (kuva 4.3). Pankkisektori on maan kokoa ja väestöä ajatellen kohtalaisen keskitynyt: viisi suurinta pankkia edustavat 45 prosenttia sektorin taseen kokonaissummasta (20 suurimman pankin osuus on runsaat 60 % ja 50 suurimman pankin osuus 75 %). Yritysluotoista vajaa puolet on peräisin viidestä suurimmasta pankista ja niissä on 62 % kotitalouksien talletuksista.

Kuva 4.3 Taseen kokonaissumma, kotitalouksien talletukset, yritysluotot ja oma pääoma pankkia kohden eri kokoluokkien pankeissa vuoden 2005 lopussa (pankkien kokoluokat taseen kokonaissumman mukaan), miljoonaa euroa

Lähde: Keskuspankki

Pankit ovat hyvin erilaisia ja etenkin valtion omistamilla tai muutoin kontrolloimilla pankeilla on merkittävä asema. Keskuspankin arvioiden mukaan Venäjällä oli vuoden 2005 alussa 21 pankkia, joissa enemmistön osakkeista omistavat keskusvalta, alue- tai paikallisvalta tai julkiset liikelaitokset. Niiden osuus pankkisektorista on viime vuosina ollut kasvussa ja vuoden 2005 alussa niiden osuus sektorin taseesta oli 38 % ja yritysluotoista yli 40 %. Pankkialan analyytikot arvioivat kuitenkin valtion kontrolloivan suoraan tai valtion-yritysten kautta yli puolta pankkisektorin taseesta.

Maan suurin pankki, keskuspankin enemmistöomistama Sberbank, hallitsee yli neljänneistä sektorin taseesta, noin kolmannesta yritysluotoista, markkinaosuutensa pieneneemisestä huolimatta edelleen 54 prosenttia kotitalouksien talletuksista (puolet Sberbankin kotitaloustalletuksista on eläketilejä), valtaosaa valtion velkakirjamarkkinoista ja suurta osaa maksujärjestelmästä, omistaa yli tuhat rekisteröityä konttoria (joihin kuuluu yli 20 000 toimipistettä), sekä työllistää lähes 23 000 henkilöä. Keskushallituksen omistama Vneshtorgbank edustaa yli 6 prosenttia sektorin taseesta ja on kasvanut voimakkaasti mm. ostamalla merkittäviä pankeja. Venäjän kolmanneksi suurin pankki on Gazpromin omistama (noin 5 % sektorin taseesta) ja suurimpien pankkien joukossa ovat myös Moskovan kaupunginhallituksen omistama pankki sekä kokonaan pankkirekisterin ulkopuolella toimiva hallituksen omistama Vneshekonombank (kumpikin noin 2 % taseesta).

Ulkomaista omistusta on lähes 140 pankissa, joista 55 on ulkomaalaisten enemmistöomistuksessa ja 43 kokonaan ulkomaisessa omistuksessa. Ulkomaiset pankit ovat aktivoituneet viime vuosina ja niiden osuus sektorin taseesta on hieman kasvanut, yli 8 prosenttiin vuoden 2006 alussa, johon sisältyen kolmen suurimman osuus on 4 %. Lähes kaikki suurimmista kotimaisessa omistuksessa olevista yksityisistä pankeista samoin kuin useat keski- ja pienet pankit kuuluvat ns. finanssiteollisiin ryhmittymiin erilaisten omistusjärjestelyjen kautta. Viisi suurinta yksityistä kotimaista pankkia edustaa vajaata 10 % pankkisektorin taseesta.

Alueellisesti pankkitoiminta keskittyy voimakkaasti, sillä runsaat puolet pankeista on rekisteröity Moskovaan. Ne edustavat 85 % sektorin taseesta. Todellisen toiminnan keskittymistä kuvaa se, että Moskovassa on myönnetty yli puolet yritysluotoista ja tehty yli kolmannes yksityishenkilöiden pankkitalletuksista. Toisin kuin 1990-luvulla, jolloin pankit ja viranomaiset erinäisillä alueilla ja paikkakunnilla pyrkivät estämään muualta kotoisin olevien pankkien tuloa omille reviiereilleen, näiden "ulkopuolisten" pankkien konttorit alueilla ovat lisääntyneet ja kotialueen pankkien konttorit vähentyneet viime vuosina.

Pankkiuudistukset edenneet vähitellen

Venäjällä pankkisektorin uudistus alkoi edetä muutama vuosi sitten, kun keskuspankin johto vaihtui. Näkyvin prosessi on ollut talletustakuujärjestelmän luominen sen aiemman tilanteen korjaamiseksi, jossa valtion talletustakuista nauttivat vain valtion pankit (ilmaiseksi). Eräisiin pankeihin kohdistunut luottamuspuola kesällä 2004, jolloin yleistä takuujärjestelmää valmisteltiin, johti väliaikaisen ja kaikki pankit kattavan keskuspankin talletustakuun käyttöönottoon. Varsinaista takuujärjestelmää luotaessa keskuspankki teki lähinnä vuoden 2005 aikana järjestelmään hakeneissa yli 1 100 pankissa aiempaa perinpohjaisemmat tarkastukset, joiden perusteella mukaan on kelpuutettu noin 930 pankkia. Takuu kattaa yksityishenkilöiden talletukset kussakin pankissa tiettyyn ylärajaan asti (100 000 ruplaa eli noin 3 000 euroa, joka on maan keskimääräiseen tulotasoon suhteutettuna varsin normaali summa; ylärajan korottaminen on valmisteilla). Yksityishenkilöiden talletukset ovat sen verran keskittyneitä, että takuu kattaa noin 40 % talletusten summasta. Tavanomaiseen tapaan takuu ei kata yritysten talletuksia.

Samaan aikaan keskuspankki on tehnyt paljon työtä pankkivalvonnan kehittämiseksi (ja siis vain osin talletustakuujärjestelmän käyttöönoton antamaan tilaisuuteen liittyen). Tavoitteena on ollut aiemman muodollisen valvonnan ja tarkastusten syrjäyttäminen aidolla toiminnalla, joka keskittyy asiasisältöön, mm. riskien tunnistamiseen ja ennakointiin. Osin pankkivalvontaan kytkeytyen keskuspankki on uudistanut säännöksiä, jotka koskevat luottojen riskiluokitusta ja pääoman riittävyyden määrittelyä sekä luottotappiovarausten tekemistä ja likviditeetin tarkastelua.

Pankkien kirjanpitoa uudistava prosessi on käynnissä. Suuret pankit ja myös useat pienemmät ovat jo muutamien vuosien ajan julkaisseet kansainvälisen kirjanpidon mukaisia tilinpäätöksiä. Kaikki pankit velvoitettiin esittämään keskuspankille venäläisten kirjanpitosäännösten mukaan tehtyjen taseen ja tuloslaskelman ohella venäläisestä kirjanpidosta muunnettu kansainvälisten kirjanpitonormien kaltainen tilinpäätös ensimmäisen kerran vuoden 2004 osalta. Uudistuksen jatkaminen siten, että kirjanpito tehdään alusta alkaen kansainvälisten kirjanpitostandardien mukaan, on käynnissä ja sisältää mittavaa koulutusta pankeissa, tilintarkastajien piirissä ja myös keskuspankissa. Uuden kirjanpidon käyttöönottoon tähdätään vuonna 2007.

Venäläisten pankkien johtaminen ja hallinto on jo kauan ollut laajalti tiedostettu ongelma-alue. Pankkitarkastuksissa, mm. talletustakuujärjestelmän pystyttämisen yhteydessä, erityisten selvitysten kohteena ovat olleet varsinkin pankkien todelliset omistusrakenteet, keinotekoisesti kasvatettu oma pääoma sekä omistajille ja muille vastaaville sidosryhmille myönnettyt luotot. Keskuspankki julkaisi lisäksi vuonna 2005 suositukset, jotka koskevat mm. pankkien hallintoelinten ja niiden jäsenten toimintaa.

Pankkisektorin tulevaa omistusrakennetta Venäjä ei pyri kovin aktiivisesti uudistamaan. Sektorin ns. konsolidoitumista on toki pyritty edesauttamaan yksinkertaistamalla pankkien yhdistämis- ja sulauttamisjärjestelyjä koskevia säännöksiä. Sitä vastoin muutosten varovaisuutta kuvaa se, että omaa pääomaa koskeva vähimmäisvaatimus, jonka on määrä nousta vuoden 2007 alusta 5 miljoonaan euroon, ei koske jo olemassaolevia pankkeja (tällä hetkellä noin puolet pankeista ei täyttäisi uutta vaatimusta).

Ulkomaisten pankkien markkinoillepääsyn osalta huomion kohteeksi on noussut Venäjän halu olla sallimatta ulkomaisten pankkien sivukonttoreita (joita Venäjällä oli 1990-luvulla). Asia on ollut esillä varsinkin siinä monen vuoden neuvotteluprosessissa, jolla Venäjä tähtää jäsenyyteen Maailman kauppajärjestössä (WTO). Merkkejä on siitä, että jo Venäjälle perustettujen ulkomaisten tytäripankkien kasvun ohella ulkomaiset pankit voivat jatkossa pyrkiä aktiivisemmin hankkimaan kohtalaisen kokoisia venäläisiä yksityisiä pankkeja.

Valtion pankkien tulevaisuus on keskeinen avoin kysymys. Hallituksen ja keskuspankin keväällä 2005 hyväksymä pankkisektorin kehittämisstrategia toteaa yleisesti valtion vähentävän mutta myös säilyttävän pankkiomistuksiaan ainakin joidenkin vuosien ajan. Konkreettisimpana tavoitteena on luopua valtion liikelaitosten pankkiomistuksista vuoden 2006 aikana, mutta samalla hallitus kasvattaa eräiden erityispankkiensa, mm. maatalouspankin, toimintaa. Kaupallisten toimintojen erottamisen valtion ulkomaista velkaa hoitavasta Vneshekonombankista kaavallaan mahdollisesti tapahtuvan kuluvana vuonna. Toimintojen mahdolliseksi saajaksi on ajateltu Vneshtorgbankia, jonka osalle suunnitellaan myös osittaista yksityistämistä. Sberbankin omistuksesta viranomaiset ovat lähinnä esittäneet kontrollin takaavan valtion osuuden säilyttämistä (edellinen pankkistrategia hahmottelee omistuskysymyksen puntarointia vuonna 2007).

Pankkisektorin uudistusten ohella pankkitoiminnan kehittyminen jatkossa edellyttää myös talouden muiden lohkojen uudistusten edistymistä. Esimerkiksi yritysluoton rintaman edetessä uusien yritysasiakkaiden taloudellisen tilan selvittämiseksi tarvitaan kunnollista yritys kirjjanpitoa, luottovakuuksien parantaminen kaipaa maaudistuksen konkreettista etenemistä ja tarpeen vaatiessa on voitava luottaa tuomioistuimien toimintaan.

Tuuli Juurikkala

Ukrainan talous vuonna 2006

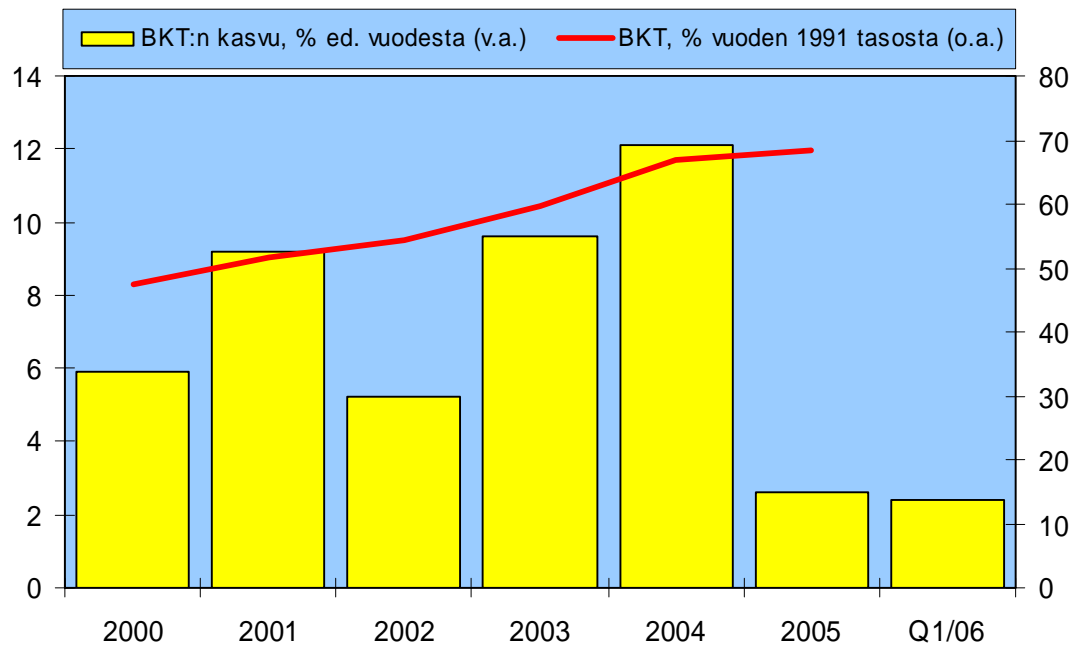
Ukrainan talous kääntyi pitkän odotuksen jälkeen nousuun 2000-luvun alussa. Vuonna 2005 kasvu kuitenkin hidastui selvästi edellisvuoden ennätyslukemista maan päävientituotteiden maailmanmarkkinoilla tapahtuneiden muutosten ja poliittisen epävarmuuden seurauksena. Maaliskuun 2006 parlamenttivaalien jälkeen talouden toimijoiden suurimmat odotukset kohdistuvat muodostettavan hallituksen politiikan pitkäjänteisyyteen tai sen puuttamiseen. Lyhyellä tähtämellä uuden hallituksen haasteena on muun muassa tuontien energian hinnan nousun hallittu siirtäminen kuluttajahintoihin. Pidemmällä tähtämellä talouden rakenteiden uudistamisessa on vielä paljon tehtävää. Omat haasteensa asettavat energiatehokkuuden lisääminen, teollisuustuotannon kilpailukyvyä kehittäminen, investointien kääntäminen kasvuun sekä sosiaaliset uudistukset. Maanomistus ja eläkejärjestelmä vaativat myös osaltaan uudistamista. Toistaiseksi suhdeverkot sanelevat yhä pitkälti suunnan talouden eri osa-alueilla eikä laajamittainen korruptio osoita hellittämisen merkkejä. Niemellisen valuuttakurssin vakauteen keskittyvä rahapolitiikka asettaa omat rajoitteensa inflaation hillitsemiselle.

Poliittinen epävarmuus lamaannuttaa talouskehitystä tänäkin vuonna

1990-luvun syvän laman jäljiltä palkat olivat reaalisesti laskeneet ja teollisuudessa oli paljon vapaata kapasiteettia. Vuoden 1998 Venäjän talouskriisin yhteydessä Ukrainan valuutta grivna devalvoitiin voimakkaasti ja kriisin jälkeen Venäjän, Ukrainan tärkeimmän kauppakumppanin, talous lähti vahvaan kasvuun. Nämä tekijät yhdessä saivat myös Ukrainan talouden pitkästä ajasta kasvu-uralle, kun tuontia korvaavat teollisuudenalat (esimerkiksi ruuanjalostus) ja vienti (tärkeimpinä vientituotteina metallit) alkoivat vetää. Bruttokansantuote oli kuitenkin vielä vuonna 2000 alle 50 % vuoden 1991 tasosta, mikä selittää osaltaan talouden hurjia kasvulukuja tämän vuosikymmenen alussa.

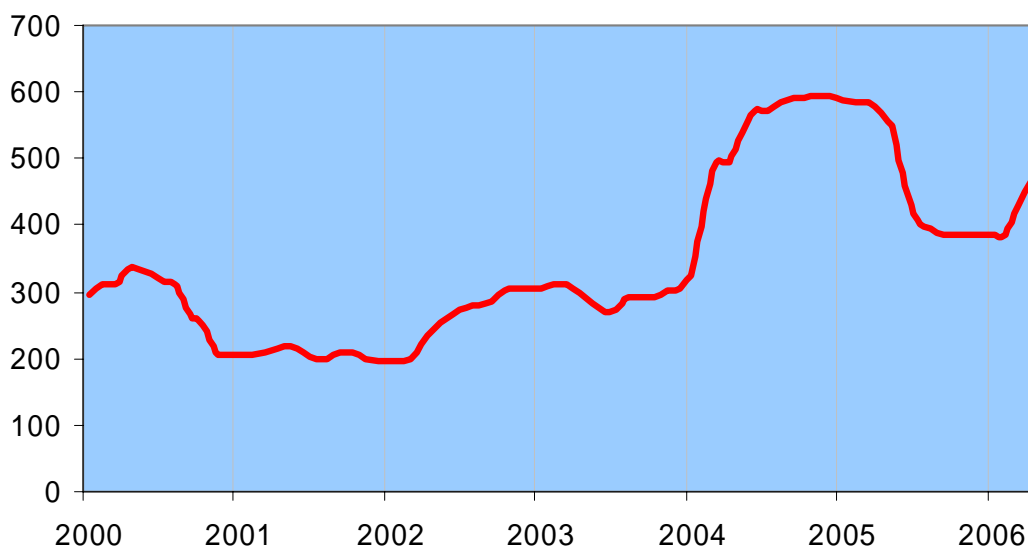
2000-luvun alusta metallien ja öljyn maailmanmarkkinahinnat alkoivat nousta voimakkaasti. Tämä johti Ukrainan vaihtosuhteen eli vienti- ja tuontihintojen välisen suhteen huomattavaan paranemiseen, kun samaan aikaan Ukraina pystyi edelleen ostamaan energiaa alle maailmanmarkkinahintojen muista IVY-maista. Teollisuus löysi myös uusia asiakkaita mm. Aasiasta, kilpailukyvyä noustessa ulkoisten tekijöiden avulla ilman suurimitaista tuotantorakenteiden uudistamistakin. Vuonna 2000 pantiin toimeen maaudistus joka lopetti kolhoosien toiminnan ja sai maatalouden kasvuun. Yksityistäminen eteni rivakasti ja vuonna 2001 astui voimaan uusi pankkilaki.

Kuva 5.1 BKT:n kasvu 2000-2006

Lähde: Ukrainan talousministeriö

Kuva 5.2 Kuumavalssatun teräksen hinta (Eurooppa), USD / tonni

Lähde: Bloomberg

Myös yksityinen kulutus lähti nousuun palkkojen ja eläkkeiden kasvun myötä vuodesta 2001 lähtien. 2003 ja 2004 investoinnit lisääntyivät selvästi kun vienti- ja kulutustavarateollisuus tekivät suuria voittoja. Yksityisen sektorin pankkilainat alkoivat samoin kasvaa voimakkaasti. Ulkomaiset suorat sijoitukset pysyivät kuitenkin koko ajan verrattain matalalla tasolla liiketoimintaympäristön haasteellisuuden vuoksi.

Vuoden 2004 yli 12 % kasvuun vaikuttivat useat yllämainitut tekijät yhtäaikaaisesti. Samaan aikaan teollisuus alkoi kuitenkin lähestyä kapasiteettirajojaan, vuoden lopussa poliittinen kuohunta presidentinvaalien ympärillä aiheutti lähes pankkikriisin, ja monet investoinnit menivät jäihin, kun epävarmuus taloudessa lisääntyi. Vuonna 2005 BKT kasvoi vain 2,6 % teräksen maailmanmarkkinahintojenkin lähdettyä laskuun.

Vuoden 2004 lopun presidentinvaalit voitti lopulta oranssivallankumouksen kautta Viktor Jushtshenko, kun Viktor Janukovitshin ensin presidentiksi nostanut vilpillinen vaalitulokset kumottiin. Vuosina 2005 ja 2006 onkin sekä Ukrainan politiikkaa että taloutta värittänyt vastakkainasettelu oranssivallankumouksen johtohahmojen presidentti Jushtshenkon ja Julia Timoshenkon sekä vastapuolen Janukovitshin välillä. Vuoden 2005 syksyllä Jushtshenko erotti silloisen pääministerin Timoshenkon muun muassa talouskysymyksiin liittyvien linjaristiriitojen takia. Timoshenkon hallituksen yritykset poistaa nopeassa tahdissa erityistalousalueiden yrityksille suomia etuja, säännöstellä hintoja ja ehdotukset laajasta uudelleenyksityistämishjelmasta johtivat osaltaan oranssin koalition murenemiseen ja suosion laskuun.

Janukovitshin Alueiden Puolueen absoluuttinen ja oranssivallankumouksen perillisen Julia Timoshenkon Blokin maaliskuun 2006 parlamenttivaaleissa saama suhteellinen vaalivoitto sekä presidentti Jushtshenkoa lähellä olevan Meidän Ukrainamme- puolueen tappio johtivat kiperiin hallitusneuvotteluihin joita ei oltu saatu päätökseen huhti-toukokuun vaihteeseen mennessä. Timoshenkon puolue sai gallupeihin nähden yllättävänkin paljon ääniä jossain määrin populistisella ohjelmalla, jonka eräs pääkohta oli tammikuussa 2006 tehdyn uuden Ukrainan ja Venäjän välisen kaasuopimuksen peruminen. Tämä sopimus nosti kaasun hintaa maiden rajalla 50 US dollarista 95 dollariin tuhannelta kuutiometriltä.

Liike-elämä odottaa ennen kaikkea vakaata hallituskoalitiota ja talouspolitiikkaa, jotta liiketoimintaympäristö paranisi. Useiden arvioiden mukaan talouskasvu jää 2006 noin 3 prosentin tasolle, kun kasvun vauhdittamiseen tarvittavia rakenneuudistuksia tuskin saataen kunnolla liikkeelle hallitusneuvottelujen venyessä. Energian hinnan nousu pakottanee joka tapauksessa teollisuuden modernisoimaan tuotantoaan, mutta näiden muutosten tuloksia ei ehditä nähdä vielä tänä vuonna.

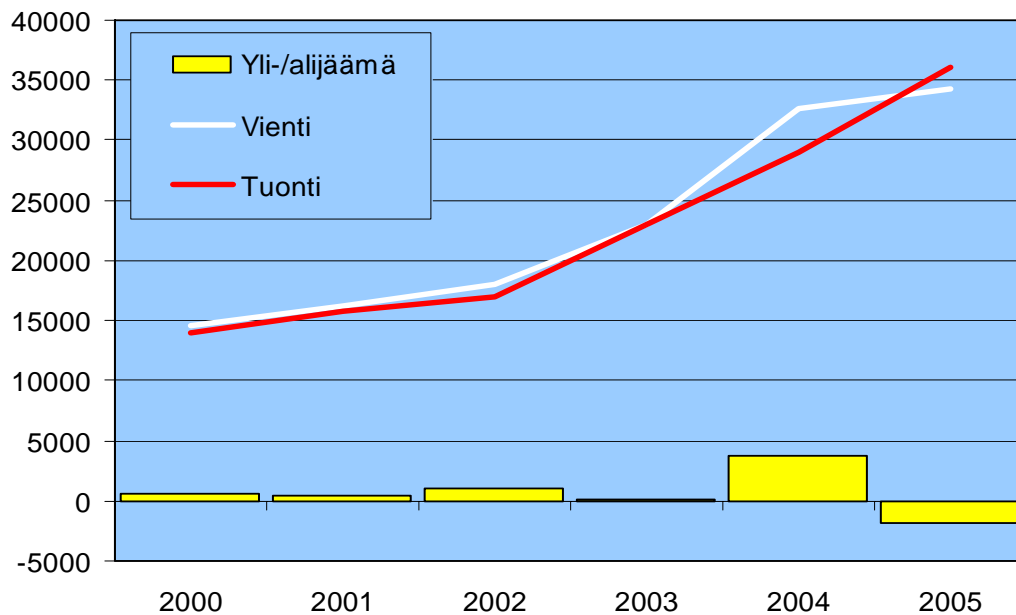
Teräksen maailmanmarkkinahintojen lasku ja tuontienergian hinnan nousu heikentävät vaihtosuhdetta

Kasvanut luottamus talouteen näkyi 2000-luvun alkupuolella myös barterin eli vaihtokaupan vähenemisenä ja rahamääräisten transaktioiden lisääntymisenä. Keskuspankki puolestaan pyrki pitämään kurissa grivnaan kohdistuneet vahvistumispaineet. Tämä auttoi teollisuutta säilyttämään kilpailukykynsä. Vuonna 2000 grivna sidottiin käytännössä nimellisesti dollariin.

Vuonna 2005 grivna kuitenkin revalvoitiin. Samaan aikaan kotimaan poliittinen tilanne hidasti osaltaan talouskasvua, maailmantalouden kasvu hidastui, ja teräksen maailmanmarkkinahinta putosi mm. Kiinan lisääntyneen tuotannon seurauksena. Ukrainan vaihtosuhte heikkeni ja kauppataseen vaje veti vaihtotaseen alijäämäiseksi. Kauppataseen vaje

onkin edelleen suuri ongelma. Todellinen vaje on kaiken lisäksi todennäköisesti suurempi kuin virallinen, sillä väärinkäytökset rajalla ovat yleisiä tuontitullien välttämiseksi. Vuonna 2005 metallien osuus viennistä oli 41 % ja riippuvuus niiden maailmanmarkkinoiden kehityksestä jatkunee siis myös tulevaisuudessa. Teräksen hinta lähti osaltaan uuteen nousuun alkuvuonna 2006.

Kuva 5.3 Kauppatase 2000-2005, milj. USD

Lähde: Ukrainan tilastovirasto

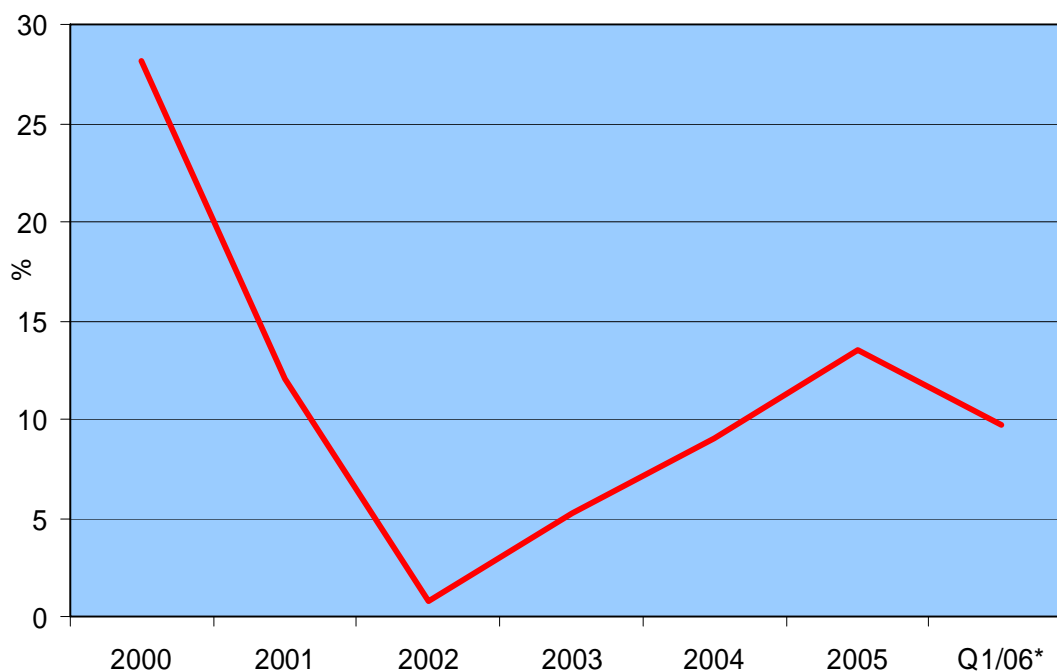
Oman lisänsä kaupp- ja vaihtotaseeseen kohdistuviin paineisiin tuo vuodenvaihteessa lähes kaksinkertaistunut maakaasun tuontihinta, joka johtaa vääjäämättä tuonnin rahamääräiseen kasvuun. Öljy, kaasu ja niistä jalostetut tuotteet vastasivat noin 30 % tuonnista vuonna 2005. Ukrainassa onkin mietitty vaihtoehtoisia energianlähteitä ja erityisesti energiatehokkuuden lisäämistä talouden kaikilla osa-alueilla. Ilman uudistamista Ukrainan teollisuus on maailman energiaintensiivisimpiä ja energian siirron tehokkuudessa on samoin paljon parantamisen varaa.

Kaasun hintaa ympäröivän poliittisen kiistan jo aiheuttaman epävarmuuden negatiivisten vaikutusten lisäksi on yhä epäselvää, nouseeko hinta lisää jo vuoden toisella puoliskolla. Hinnan määrittely ei ole läpinäkyvää. Ukrainan ja Venäjän välisessä kaasun välitys- ja jälleenmyyntisopimuksessa on suoraan osapuolina myös Venäjän kaasumonopoli Gazprom sekä ukrainalaisia liikemiehiä välitysyhtiö RosUkrEnergon omistustensa kautta. On myös epäselvää, missä määrin Ukraina pystyy edelleen neuvottelemaan kaasun hinnasta suoraan Turkmenistanin kanssa, jonka kaasua RosUkrEnergo välittää Venäjän kautta, ja missä määrin myös keski-aasialaisesta kaasusta joudutaan neuvottelemaan venäläisten osapuolten kanssa. Toistaiseksi rajalla voimassa olevan 95 dollarin hinta per tuhat kuutiometriä kaasua sanotaan olevan sekoitus venäläistä kaasua hintaan 230 dollaria ja halvempaa kaasua Keski-Aasiasta. Oman mausteensa kaasuasioihin tuo EU-maiden riippuvuus Ukrainan kautta länteen viedystä venäläisestä maakaasusta.

Jääkö dollarisaation kasvu väliaikaiseksi?

Talouden tila Ukrainassa voisi kuitenkin olla paljon huonompikin. Vuoden 2006 ensimmäisen neljänneksen kasvu- ja inflaatioluvut olivat odotettua paremmat. Tämä johtunee osaltaan siitä, että kaasun hinnankorotusta alettiin siirtää kuluttajien maksamiin hintoihin vasta toukokuun alussa, jolloin mm. sähkön hintaa nostettiin 25 %. Ukrainan inflaatiota tarkastellessa on kuitenkin aina hyvä huomioida, että kaksi kolmasosaa kuluttajahintaindeksistä koostuu ruuasta. Esimerkiksi maaliskuussa 2006 hinnat itse asiassa laskivat helmikuuhun verrattuna, kun vientiin tarkoitettuja maataloustuotteita tuli kotimaan markkinoille johtuen vuoden alun kauppakiistoista Venäjän kanssa. Inflaation odotetaan pysyvän tänä vuonna 10 % tasolla kaasun hinnan noususta huolimatta. Hinnankorotuksesta johtuvat ongelmat saattavat ilmetä ensin julkisen talouden ja erityisesti kansallisen kaasuyhtiön Naftogazin budjeteissa, kun energian hintoja loppukäyttäjille nostetaan vain vähitellen niiden pysyttyä samoina aina 1990-luvun lopulta tähän vuoteen asti.

Kuva 5.4 Inflaatio 2000-2006

* Muutos vuoden 2005 ensimmäiseen neljännekseen verrattuna
Lähde: Ukrainan tilastovirasto

Keskuspankki on myynyt tänä vuonna jo yli 2 miljardia dollaria pitääkseen nimellisen valuuttakurssin vakaana, ja talouden dollarisaatio on ollut kasvussa. Se ei kuitenkaan välttämättä jää tälle korkeammalle tasolle, kun grivnamääräisten talletusten korot ovat edelleen huomattavasti korkeammat kuin dollarimääräisten ja Ukrainan keskuspankki on tiukentanut erinäisiä säästöksiä spekulatiivisen hillitsemiseksi valuuttamarkkinoilla.

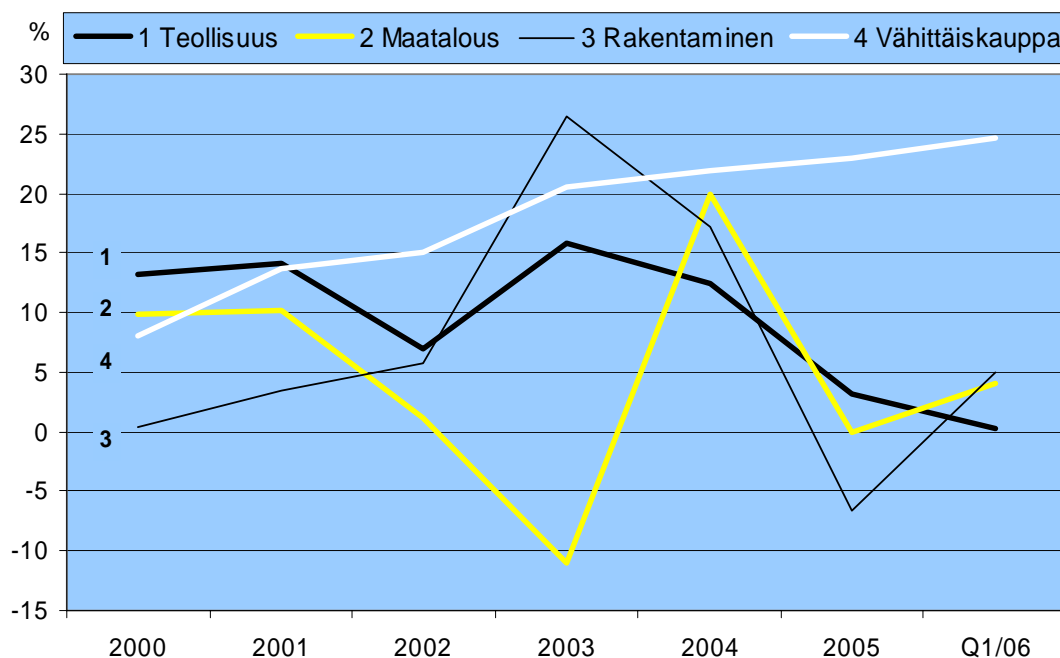
Vähittäispankkitoiminta on edelleen kehittymätöntä Ukrainassa. Toimivia pankkeja on 163 joista 2 on valtion omistuksessa ja noin 7 % ulkomaisten omistajien hallinnassa. Laki, joka sallisi ulkomaisten pankkien perustaa haarakonttoreita Ukrainaan, ei mennyt

läpi parlamentissa ja on valmisteltava uudestaan. Vakuutus- ja osakemarkkinat kehittyvät mutta ovat paljon jäljessä Venäjän vastaavia. Sen sijaan muun muassa talletussuoja tuli voimaan jo vuonna 1996. Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankki EBRD on suurin ulkomainen sijoittaja Ukrainassa toimien käytännössä talouden eri aloilla laidasta laitaan. Kotimaan markkinoilta vaikeasti saatavan pitkäaikaisen rahoituksen tarjoamisen lisäksi kansainvälinen rahoittaja voi mukanaolollaan hillitä myös projekteihin kohdistuvia korrup-tiovaateita.

Talouden monipuolista kehitystä hidastavat investointien ja toimivien instituutioiden puute

Teollisuuden BKT-osuus on vajaa 30 % ja maatalouden reilut 10 %. Vuonna 2005 teollisuustuotannon kasvu jäi 3 % tasolle, kun kahtena edellisellä vuonna se oli pitkälti yli 10 %. Lähes kaikkien teollisuudenalojen kasvuluvut jäivätkin edellisvuosia matalammiksi. Nopeimmin kasvoi puu- ja puunjalostusteollisuus, 19 %, eniten laski hiili- ja öljynjalostusteollisuuden tuotanto, -13 %. Maataloustuotannon arvo jäi nolllakasvuun ja oli vuonna 2005 yhä vain 73 % siitä mitä vuonna 1991. Vuoden 2006 ensimmäisellä neljänneksellä teollisuustuotannon kasvu oli puolestaan lähellä nolllaa ja maataloustuotanto kasvoi noin 4 %, rakentaminen kasvoi 5 % vuoden 2005 supistumisen jälkeen. Kasvun veturina erottautuu vähittäiskauppa.

Kuva 5.5 Tuotannon kasvu aloittain, vuosimuutos, %

Lähde: Ukrainan tilastovirasto

Talouden monipuolista kehitystä on hidastanut investointien puute. Poliittinen epävarmuus on osaltaan jarruttanut merkittävästi sekä kotimaisia että ulkomaisia investointeja. Viime aikoina ulkomaiset pankit ovat kilpailleet Ukrainan suurimpien pankkien ostamisesta. Mittal Steel Germany osti uudelleenyksityistetyin Kryvorizhstalin syksyllä 2005. Muut talouden alat ovat enimmäkseen katsoneet sivusta ulkomaisten sijoitusten sisäänvirtausta ja kotimaiset investoinnitkin kasvoivat vaatimattomasti vuonna 2005 (1,9 %, kun kasvu oli 30 % luokkaa vuosina 2003-2004). Sosiaalinen budjetti meni valtionyritysten voitot investointien sijaan sosiaalisektorille.

Toinen merkittävä syy investointien vaatimattomaan kasvuun on liiketoimintaympäristön haastavuus. Ukrainan markkinoille on vaikea tulla mm. korruption takia. Transparency Internationalin maailmanlaajuisissa korruptiovertailuissa Ukraina oli viime vuonna sijalla 107 kun Suomi oli sijalla 2. Paikalliset arviot harmaan talouden laajuudesta suhteessa bruttokansantuotteeseen vaihtelevat tilastoviraston 20-25 % ja talousministeriön 40 % välillä. Toisaalta vuonna 2005 talouskasvu alitti odotukset, mutta kerätyt verot eivät laske-neet: maksukuri oli aiempaa parempi sillä yritykset säikähtivät erinäisiä harmaan talouden kitkemiseksi vireillä olleita uudistushankkeita. Tullin suuren puhdistushankkeen pidemmän aikavälin saavutukset jäävät nähtäväksi.

Korruption ja harmaan talouden lisäksi jäykät lupakäytännöt hidastavat liiketoimin-nan kehittämistä. Esimerkiksi rakennusprojektin aikana tarvitaan jopa yli 150 allekirjoitus-ta viranomaisilta, mikä on omiaan vähentämään läpinäkyvyyttä ja lisäämään väärinkäytös-ten mahdollisuutta.

Räätälöidyt firmakohtaiset lähestymistavat pitäisi ylipäänsä jättää taakse Ukrainan-kin taloudessa ja politiikassa. Jopa suurliikemiesten intresseissä on liiketoiminnan läpinäky-vyyden parantaminen ja kääntyminen läntisille markkinoille. Toistaiseksi ”klaanien tasku-pankit” ovat vaara rahoitusjärjestelmän vakaudelle, vaikka keskuspankki valvookin pank-kien lähipiirin luotottamista.

Tulevaisuuden näkymät: rakenneuudistukset ja kansainväliset suhteet avainasemassa?

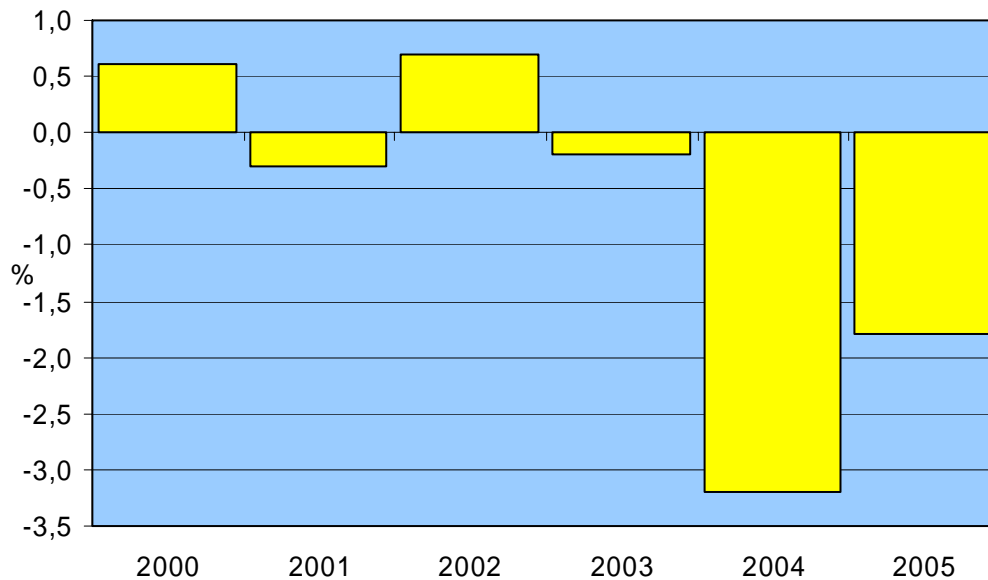
Vuonna 2005 alkaneen kulutusvetoisen kasvun odotetaan jatkuvan 2006, kun väestön käy-tettävissä olevat tulot kasvoivat noin 20 % sekä vuonna 2004 että 2005 ja tämän vuoden tammi-helmikuussakin kasvu jatkui yli 20 % tahtiin. Ukrainan vähittäiskauppa on vastaa-vasti kasvussa (26,5 % vuoden 2006 ensimmäisellä neljänneksellä) ja se onkin kansainvä-listen arvioiden mukaan tällä hetkellä maailman houkuttelevimpien sijoituskohteiden jou-kossa kaupan alalla.

Ukrainan talousministeriön helmikuisen raportin mukaan 16 organisaation kasvuen-nusteet vuodelle 2006 vaihtelivat -3 % ja +5 % välillä. Konsensusennuste on noin 3 % ta-louskasvu tänä vuonna. Ennusteita on erityisen vaikea laatia, kun vielä ei tiedetä esimer-kiksi miten paljon tukia teollisuus saa julkiselta sektorilta sopeutuakseen kaasun hinnanko-rotukseen ja mikä kaasun hinta tulee olemaan loppuvuonna. Maailmanpankki arvioi joulu-kuussa 2005 että olettaen öljyn hinnaksi 57 dollaria vuonna 2006 ja 54 dollaria vuonna 2007, ja kaasun hinnaksi per tuhat kuutiometriä vastaavasti 105 dollaria ja 126 dollaria, negatiivinen hintashokki olisi ensimmäisenä vuonna hinnan noston jälkeen noin 4 % Uk-rainan BKT:sta ja toisena vuonna noin 3 %.

Investoinnit pysyvät todennäköisesti matalina 2006 ja huolestusta herättää myös se tosiseikka, että valtion tämän vuoden budjetti perustuu optimistiseen 7 % kasvuennustee-

seen. Valtiontalous jäi selvästi alijäämäiseksi jo vaalivuonna 2004, kun sosiaalietuuksia korotettiin rajusti.

Kuva 5.6 Valtion budjetti

Lähde: Ukrainan talousministeriö

Liike-elämän suurin haaste on taloudessa vallitseva poliittinen epävarmuus. 2007 voi kuitenkin olla jo parempi vuosi monessakin mielessä. Teollisuus, teräksen tuotanto etunenässä, on joka tapauksessa kääntymässä kovaa vauhtia länteen. Ukrainalaisten toimijoiden mahdollisuudet länsimarkkinoilla kasvoivat, kun USA poisti maahan kohdistuneet Jackson-Vanick -rajoitukset. Toisaalta Kiinan kasvanut tuotanto painaa maailmanmarkkinahintoja. Useat ukrainalaiset yritykset ovat laajentumassa ulkomaille.

Tälle vuodelle ennustettu 3 % kasvu ei jatkuessaan riitä kuromaan umpeen elintasoeroa esimerkiksi EU-maiden kanssa pitkälläkään tähtäimellä. Mitä sitten pitäisi tapahtua, että talouskasvu nousisi takaisin lähemmäs vuosikymmenen alun huippulukemia? Vaikka lähtötaso on matala, 10 % ja suurempia kasvulukemia ei todennäköisesti enää saavuteta ilman merkittäviä rakenteellisia uudistuksia.

Eri asiantuntijoiden mukaan lista on pitkä. Energiasektori pitää uudistaa, sosiaalimeinojen kasvua pitää hillitä viimeaikaisesta, investointeja pitää lisätä esimerkiksi päästämällä ulkomaista pääomaa vapaammin maahan (erityisesti rahoitussektorille), kauppaa tulee vapauttaa, jolloin kotimainen teollisuus joutuu tehostamaan toimintojaan kohdatessaan kansainvälisen kilpailun, teollisuuden energiatehokkuutta tulee lisätä, yrityshallintoa (corporate governance) tulee parantaa. Oikeuslaitoksen, julkishallinnon ja budjetin uudistuksia pidetään myös tärkeinä. Hiilikaivokset "imevät rahaa kuin mustat aukot". Verouudistusta kaivataan. On myös olennaista, että uusi hallitus ei suunnittele arvaamattomia uudelleen-yksityistämisiä eikä lähde mm. hintasäännöstelyn tielle.

Kaikkeen tähän tarvitaan pitkän tähtäimen suunnitelmia – ja niihin kykenevä hallitus. Ongelmana hallitusohjelman laatimisessa on minkä tahansa koalition tapauksessa se, että Ukrainassa ei ole perinteitä siihen että koalition jäsenet tai välttämättä edes yhden puolue-

en yksittäiset ministerit sitoutuisivat tiettyyn ohjelmaan. Maaliskuun parlamenttivaaleissaan ei kilpailtu ensisijaisesti ohjelmilla.

Kaikkien haasteiden keskellä Ukrainassa käytiin kuitenkin rehelliset demokraattiset vaalit. Oranssivallankumouksen jälkeinen henkinen avautuminen maailmalle (ja maailmanmarkkinoille) näyttää jokseenkin pysyvältä. Itä-Ukrainan teollisuudenkin etu on hakea markkinoita tuotteilleen myös IVY-maiden ulkopuolelta. Tämä prosessi onkin kovaa vauhtia käynnissä. WTO-jäsenyys ja myöhemmin mahdolliset kauppaneuvottelut EU:n kanssa tarjoavat parhaimmillaan ulkoisia ankkureita, joihin uudistusohjelmia voi osaltaan perustaa. WTO-jäsenyys voi joidenkin arvioiden mukaan tuoda yli 2 % positiivisen shokin BKT:n kasvuun. Kaasun hinnannousukin on hyväksi taloudelle sikäli kun se pakottaa modernisaatioon.

Ukrainan jäsenyys maailmankauppajärjestö WTO:ssa on todennäköinen jo vuonna 2006. Huhtikuussa jäljellä olevia ongelmia olivat kierrätysraudan /-teräksen vientikielto, 8 vuotta vanhempien autojen tuontikielto, pankkilait, korkeat lisenssimaksut tupakan ja alkoholin tuotannolle ja tuonnille, sekä alkoholi- ja autoverot. Viime hetken ongelmat sen suhteen, hyväksyykö uusi parlamentti tarvittavat lakimuutokset, ovat keskeinen riski WTO-jäsenyydelle.

WTO-jäsenyysneuvottelujen jälkeen on periaatteessa mahdollista, että EU:n ja Ukrainan välille aletaan laatia jonkinlaista vapaakauppasopimusta. Yhteisen talousalueen muodostaminen Venäjän, Valko-Venäjän ja Kazakstanin kanssa on ollut hidas prosessi eikä näytä todennäköiseltä, että Ukrainan taloussuhteet näiden maiden kanssa syvenisivät ainakaan ennen WTO-jäsenyyden toteutumista. Ukrainalla on jo olemassa ja ratifioitu kahdenvälinen vapaakauppasopimus Venäjän kanssa, mutta se ei käytännössä toimi kaikilta osin.

Viime aikoina on myös ollut meneillään eräänlainen maataloustuotteiden kauppasota Venäjän ja Ukrainan välillä. Venäjän asettamiin tuontirajoitteisiin on syynä muun muassa Ukrainasta Venäjälle laittomasti viety liha. Hygieniahuolet ukrainalaisten tuotteiden osalta ovat todellisia. Maatalous voi olla kuuma peruna myös mahdollisissa EU-neuvotteluissa. EU:ta suuremmaksi maatalouden ongelmaksi voidaan kuitenkin matalan hygienian lisäksi katsoa tuotannon epävakaus ja markkinointitaitojen puute. Myös maanomistus on Ukrainassa pitkälti järjestämättä, mikä estää tehokkaiden maatalouden tuotantoyksiköiden luomista. Suhteellisen edun löytymiseen maataloudesta on siis vielä matkaa vaikka luonnonolojensa puolesta Ukraina voisikin olla potentiaalinen maataloustuotteiden viejä laajassa mittakaavassa.

Ukrainan mahdollisena uutena kilpailuetuna voidaan kauttakuljetusinfrastruktuurin lisäksi pitää hyvin koulutettua työvoimaa, jonka avulla maahan voidaan ehkä tulevaisuudessa saada korkean teknologian alihankintasopimuksia kansainvälisiltä yrityksiltä. Palkkatasokin on toistaiseksi vain puolet venäläisestä. Yksi suurista kysymysmerkeistä Ukrainassa on kuitenkin huolestuttava demografinen kehitys. Luonnollinen väestönkasvu on negatiivista. Miljoonia ihmisiä on muuttanut työn perässä ulkomaille. Lyhyellä tähtämellä ilmiöllä on positiivinen vaikutuksensa: viralliset arviot siirtolaisten maahan lähettämästä vuotuisesta rahasummasta liikkuvat miljardeissa dollareissa. Pitkällä tähtämellä haasteena on kuitenkin saada paluumuuttajia asettumaan takaisin Ukrainaan.

- 2003
- No 1 Marco Fantini: An evaluation of draft legislation on Russian deposit insurance
 - No 2 Jian-Guang Shen: China's Economic Development in 2002
 - No 3 Komulainen, Korhonen I, Korhonen V, Rautava, Sutela: Russia: Growth prospects and policy debates
 - No 4 Tuomas Komulainen: Polish Economic Review 1/2003
 - No 5 Abdur Chowdhury: Banking reform in Russia: Winds of change?
 - No 6 Laura Solanko: Why favor large incumbents? A note on lobbying in transition
 - No 7 Tuuli Koivu: Suotuisa kehitys jatkui Baltian maissa vuonna 2002
 - No 8 BOFIT: Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 22.5.2003
 - No 9 Merja Tekoniemi: Venäjän maatalous 2000-luvulla - Venäjästakö viljanviejä?
 - No 10 Abdur Chowdhury: WTO accession: What's in it for Russia?
 - No 11 Tuomas Komulainen: Polish Economic Review 2/2003
- 2004
- No 1 Elena Smirnova: Impact of Cross-listing on Local Stock Returns: Case of Russian ADRs
 - No 2 Seija Lainela - Pekka Sutela: European Union, Russia, and TACIS
 - No 3 Seija Lainela: Investoinnit kasvussa Venäjällä
 - No 4 BOFIT: Venäjän talous Putinin aikana
 - No 5 Merja Tekoniemi: Venäjän Kaukoidän taloudellinen integraatio
 - No 6 Tuuli Koivu: The sustainability of Chinese growth
 - No 7 Tapio Korhonen: Venäjän rahoitusjärjestelmän nykytila ja näkymät
 - No 8 Tapio Korhonen ja Simon-Erik Ollus: Mikä pääomapako Venäjältä?
 - No 9 Simon-Erik Ollus: How much oil can Russia produce? – A study in the Russian oil sector
 - No 10 Tapio Korhonen: Kiinan rahoitusjärjestelmän nykytila ja näkymät
 - No 11 Simon-Erik Ollus: Miksi kesällä 2004 oli luottamusputaus? – Katsaus Venäjän pankkisektorin rakenteeseen ja nykytilaan
- 2005
- No 1 Tuuli Koivu: The challenge of choosing an optimal exchange rate regime for China
 - No 2 Jouko Rautava: Is India emerging as a global economic powerhouse equal to China?
 - No 3 Pekka Sutela: EU, Russia, and Common Economic Space
 - No 4 Barbara Bils: What determines regional inequality in China? –A survey of the literature and official data
 - No 5 Laura Solanko and Merja Tekoniemi: To recentralise or decentralise – some recent trends in Russian fiscal federalism
 - No 6 Pekka Sutela: Did Putin's reforms catapult Russia into durable growth?
 - No 7 Pekka Sutela: Finnish trade with the USSR: Why was it different?
 - No 8 Anna Mahlamäki, Laura Solanko, Merja Tekoniemi ja Simon-Erik Ollus: Venäjän keskeiset tuotannonalat 2000-luvulla – sektorikatsaus
 - No 9 Katrin Robeck: Russia's Gas Business – Facts, Challenges and the Road to Reform
 - No 10 Simon-Erik Ollus – Heli Pyykkö: Suomen ja Venäjän taloussuhteiden viimeaikainen kehitys
 - No 11 Tiina Saajasto: Siirtymätalouksien tutkimuslaitoksen Internet-sivujen käyttäjäkysely 2005
 - No 12 Anna Mahlamäki: Katsaus Venäjän pankkisektoriin
 - No 13 Tiina Saajasto: BOFIT web site user survey 2005
- 2006
- No 1 Tuuli Koivu ja Tapio Korhonen: Kiinan valuuttapolitiikka ja maailman rahoitusepätasapainot
 - No 2 Tuuli Juurikkala, Vesa Korhonen, Simon-Erik Ollus, Pekka Sutela ja Merja Tekoniemi: Kestäkö Venäjän kasvu? – Seminaarijulkaisu: BOFIT Venäjä-tietoisku 8.5.2006